O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY KITOB PALATASI
INV.№

Миллий Тикланиш

Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партиясининг ҳафталик газетаси | 1998 йил, 10 март | 4 (134)- сон

СЕНАТ ШИМОЛИЙ АТЛАНТИКА ИТТИФОҚИНИНГ КЕНГАЙИШИНИ МАЪҚУЛЛАБ ОВОЗ БЕРДИ

Сенатнинг Халқаро муносабатлар қўмитаси яқинда Венгрия, Полша, Чехия Республикасининг Шимолий Атлантика Иттифоқига аъзо қилиб олинишини маъқуллади. Давлат департаментининг расмий вакили Жеймс Рубиннинг айтишига қараганда, Венгрия, Полша, Чехиянинг НАТОга қўшилиши АҚШ хавфсизлиги манфаатларига хизмат қилади, НАТОни мустаҳкамлайди, Марказий Европада демократия ва барқарорликни кучайтиради ва совуқ уруш даврининг кулфатларидан халқларнинг тезроқ халос бўлишларини таъминлайди.

КАСПИЙ ДЕНГИЗИ ҲАВЗАСИ ХАЗИНАЛАРИ

Каспий денгизи ҳавзасига Кавказ, Марказий Осиё, Россия, Эрон ерларининг бир қисми киради. Бу ҳавзада ҳозир ер юзидаги энг бой нефт ва газ захиралари мавжуд деб қаралмоқда. Мутахассисларнинг ҳисоб-китобларига қараганда, ҳавзада неча-неча триллионлаган доллар баҳосига тенг хазиналар яшириниб ётипди. Бу бебаҳо бойликни ўзлаштириш Каспий ҳавзасидаги мамлакатларга ҳам, истеъмолчилар ва хусусан, Европа давлатларига ҳам, нефт ва газ йўллари ўтадиган мамлакатларга ҳам жуда катта фойда келтиради.

Каспий ҳавзаси энергия захираларини жаҳон бозорларига олиб чиқиш учун ШАРҚ — ҒАРБ транспорт йўлагини қуриш ва ундан газ ва нефт қувурларининг бир неча трассаларини олиб ўтиш жадал муҳокама этилмоқда.

Бу савдо-транспорт йўлаги Европани Марказий Осиё билан чамбарчас туташтиради ва бизнинг минтақамиз тараққиёти учун жуда катта аҳамият қасб этади.

Шунинг учун ҳам, Кавказ ва хусусан, Тожикистондаги турли кўринишдаги низолар, бошбошдоқликларни узил-кесил ҳал этиш тижорат ва ҳамкорликлар йўлидаги жуда катта қадам бўлади.

МАРКАЗИЙ РАЗВЕДКА БОШҚАРМАСИ ФАЛАСТИН МУХТОРИЯТИГА ЁРДАМ ҚЎЛИНИ ЧЎЗМОҚДА

АҚШнинг Марказий Разведка Бошқармаси Фаластин Мухторияти хавфсизлик кучларини ўқитиш, ўргатиш, таълим беришда ёрдам кўрсатмоқда. «НЮ-ЙОРК ТАЙМС» газетасининг хабарига қараганда, МРБ разведка олиб бориш, ахборотлар тўплаш, терговлар ўтказиш сингари турли соҳалар бўйича ўқишларни ташкил этмоқда. Машқлар 1996 йилнинг ўрталаридан эътиборан АҚШда ўтказилмоқда. АҚШ билан Фаластин ўртасида ўқиш-ўқитиш ишлари бўйича махсус дастур тузилган. Лекин расмий доиралар бу дастур қандай амалга оширилаётганлигини изоҳлаганлари йўқ.

Бир ўқ атрофида айланар дунё

«ГЛОБАЛ ХОК» — ЭНГ СИРЛИ ВА ЭНГ ЯНГИ РАЗВЕДКА ТАЙЁРАСИ

Тайёра — қандай яхши сўз. Яхши ном. Тайр — қуш дегани. Тайёра қушдай учувчи техника деган маънони англатади. Калифорнияда, «Эдвардс» тайёра базасида энг замонавий разведка тайёраси «Глобал Хок» учиш синовларини охирига етказди. Бу тайёра кўз илғамас баландликларда учади. Жуда олис масофаларга боради. Унинг ичида учувчи бошқариб ўтирмайди. Бу учувчисиз учадиган тайёра. Бу тайёра қўшинларнинг бошлиқларини жуда катта жўғрофий ерларнинг тасвири билан таъминлайди. Унинг тасвирлари жуда аниқ-равшан ҳамда реал вақтнинг миқёсларига тўғри келади. Бу кашфиёт боис ҳарбий қўшинлар янги жанговар имкониятга эга бўладилар ҳамда вазиятдан дарҳол фойдаланиш, вақтдан шитоб билан ютишга муяссар бўладилар. Қанотларининг узунлиги 116 фут (бир фут — 30,48 смга тенг) бўлган бу тайёра 32000 фут баландликка кўтарилган. Ерда жойлашган назорат тизимлари тайёранинг учишини бошқариб, кузатиб турган. «Глобал Хок» бир осмонга кўтарилган чоғида 40 соат давомида тўхтовсиз учиши ва 65000 фут баландликкача кўтарилиши мумкин.

АМЕРИКА-ЎЗБЕК ҲАМКОРЛИГИНИНГ ЙИРИК МИҚЁСДАГИ КУН ТАРТИБИ

Маълумки, 26-27 феврал кунлари Вашингтонда АҚШ — Ўзбекистон икки томонлама комиссиясининг биринчи мажлиси бўлиб ўтган эди. Комиссия ҳар икки мамлакат ўртасида мунтазам алоқалар асосини яратиш мақсадида тузилган эди. Комиссияни Ўзбекистон томонидан Ташқи ишлар вазири Абдулазиз Комилов, Америка тарафидан эса махсус топшириқлар бўйича элчи Стивен Сестанович бошқарди.

Икки томонлама Комиссиянинг биринчи мажлиси тугагач, Стивен Сестанович матбуот конференциясида сўзлаб, «Америка — Ўзбек муносабатлари янги даражага кўтарилди», деб айтди.

«Биз салмоқли натижаларга эришдик, — деди элчи. — Бугун имзоланган ҳужжатлар келаси йилда ҳарбий ҳамкорликни мустаҳкамлаш режаларини, шу билан бирга мамлакатларимизда ўртасида йўловчилар ҳамда юк ташишни либераллаштириш мақсадларини кўзда тутади. Сиёсий, иқтисодий, тижорат соҳаларида ҳам ўзаро мувофиқлашган келишувларимиз юзага келди».

Сестанович турлича сиёсий ҳамда иқтисодий масалалар кўриб чиқилган қўмиталар ишига ҳам тўхталиб ўтди:

«АҚШ Ўзбекистоннинг 1999 ва 2000 йилларда парламент ва президент сайловларини холис, халқаро қонун-қоидаларга тўла риоя қилган ва халқаро кузатувчиларни таклиф қилган ҳолда ўтказишга қарор берганлигини қутлайди. Бу Ўзбекистонга демократлаштиришнинг қатъий тарафдори эканлигини намойиш этишга жуда муҳим имконият яратади. Биз Америка — Ўзбек ҳамкорлигини янада мустаҳкамлаб боришнинг кейинги ойларга мўлжалланган йирик миқёсдаги кун тартибини белгилаб чиқдик».

Сестанович, чунончи, яна қуйидагиларни айтди:

«Ўзбекистонда сиёсий ўзгаришларнинг бориши ҳақида ҳамкорлик руҳида очиқ-ошкора фикрлар алмашиб олдик. Биз сиёсий партиялар, нодавлат ташкилотлари ҳамда эркин матбуотнинг сиёсий жараёнларда эркин иштирок этишининг бундан кейинги чора-тадбирларини белгилаш ҳам таъминлаш борасида ўз фикр-мулоҳазаларимизни баён қилдик. Уларнинг қатнашуви узоқ муддатга мўлжалланган барқарорликнинг муҳим белгисидир».

«Биз учрашувларимизда Ўзбекистонда фуқаролик жамиятини тараққий эттиришнинг муҳимлиги, мамлакатларимиз ўртасида таълим ҳамда фан соҳаларида ҳамкорлик дастурлари катта ўрин тутиши устида муҳокамалар юритдик. Ўзбекистоннинг ер юзидаги ахборот инқилобида иштироки зарурлигини қайд этдик. Бу унинг интернет тизимига кенгроқ кириб боришига имконият яратиш ҳисобидан юз беради.

Шу билан бирга биз икки кун ичида Ўзбекистоннинг Умумжаҳон тижорат ташкилотига аъзо бўлиш ҳақидаги тилагини кўриб чиқдик ва кейинги йилда ва ундан сўнгги даврларда мамлакатга иқтисодий ўсишни таъминловчи инвестициялар кириб боришининг йўл-йўриқлари устида фикрлар алмашдик...»

ИДИШЛАР
Мансура

Идишлар тўғрисида ҳеч ўйлаб кўрганмисиз? Уларнинг моҳияти, вазифалари, инсон ҳаётида тутган ўрни устида фикр юритганмисиз? Биз, одамлар нон ва сув таъми устида ҳеч бош қотириб ўтирмаймиз. Ҳолбуки тирикликнинг энг лазиз таъми — шуларда. Булардан ортиқ тириклик таъми йўқ. Одам бир зум ҳам идишсиз яшолмайди. Бир зум ҳам... Ниманидир нимагадир солиш, ниманидир нимададир сақлаш, ниманидир нимададир етказиш одамзодни доим бош қотиришга мажбур этади. Одам боласининг бошида туғилган биринчи фикр, ўй ҳам нимани нимага солиб асрасам экан, деган улуғ жумбоқ туфайли туғилган...

Одам болалари шу тўғрида ўйлаб донишманд бўлганлар, ақл тишлари чиққан...

Umar Xayyom:
Sen-mendan oldin ham tun-kun bor edi,
Aylangan falak ham butun bor edi.

Идиш ясаётган, идиш сотаётган, идиш келтираётган, идиш тўғрисида қайғураётган одам кўзимга энг оқил одам бўлиб кўринади. Одамзоднинг барча ҳунарварликлари идиш ясашдан бошланган. Мана, коса, кўза, пиёла, қозон, чўмич, қошиқ... Гул ҳиднинг идиши эканлигини биласизми? Юрак иссиқ қоннинг идиши экани тўғрисида тасаввур қилганмисиз? Худо ҳамма нарсаларини идишларга солди. Идишларда яратди.

Идишлар ҳақида сувратлар эълон қилмоқдамиз. Уларга бир зум диққат қўйинг. Қанчадан қанча айтилмаган, ёзилмаган донишмандлик бор уларда!..

Хайём ёдингиздами?

И. ҒАФУРОВ

Tuproqqa avaylab qadamingni qo'y
Bu tuproq qora ko'z bir nigor edi.

Сабо, еткур саломимни

ДЕРАЗАНГ СИНГУНЧА КУТАСАНМИ!

Муҳтарам таҳририят!

«Миллий тикланиш» рўзномасида (27 декабр 1997 йил) Холида Аҳророванинг «Лоқайдликка ўт кетсин» мақоласи мени қўлимга қалам олишга мажбур этди.

«Бетга айтганнинг заҳри йўқ», дейди халқимиз. Афсуслар бўлсинки, 30—40 йиллар бўлдики, ёшлар тарбиясига етарли эътибор бермаймиз, жиноятчиликларга панжа ортидан қараймиз. Баъзан ростмана кўриб туриб кўрмасликка оламиз. Лоқайд муносабатда бўламиз. Нима бўлса бўлар, менга нима деймиз. Очиғи, шундай яшашга ўрганиб қолганмиз. Оқибатда тарбиясиз одамлар, безорилар, юртбузиқилар, турли табақа ва тоифадаги ўғрилар, пора бандалари кўпайди.

Мен 40 йил ёш авлодга таълим-тарбия бердим. Тажрибамда шуни кўрдимки, ҳеч қайси ота-она боласининг салбий томонларини айтсангиз, тан олмайди. Балки, фарзандининг тарафини олиб сиз билан ёқалашади.

Нима бўлди ўзи бизга?

Синф ойнаси синди. Ҳеч ким ойнани синдирган синфдошини айтмайди.

Ёки маҳаллада 3—4 ёш нопокроқ йўлга кириб, ичкиликбозлик қилишади. Кўра-била туриб лом-мим демаймиз!

Бундай лоқайдликлар оқибатида жиноятлар содир этилмоқда .

Номусга тегишлар, бировнинг қўрасидан қўйини ўмариб кетишлар, ҳамқишлоғининг уйига кириб икки қоп буғдойини кўтариб қочишлар, турли қаллобликлар орамизда юз бериб турибди. Биз эса индамаймиз.

Газеталар, журналлар, китоблар эса қаватқават, тепа-тепа бўлиб тахланиб ётибди. Лоқайд одамларнинг газета ўқишга вақтлари йўқ. Лоқайдликда келажагимиз ривожига путур етказамиз. Индамаслик, ўзибўларчилик балосидан қутулмагунча ҳаётнинг тозариши мушкул.

Нурбек Раҳим ҲАЙДАРОВ

Ёзёвон

Профессор таклиф киритади

ҚЎШИҚҚА ТАШНА БОЛАЛАР

Ўзбек халқ миллий мусиқа мероси ва унинг анъанавий қўшиқларини (лапар, ялла, айтишув, алла) янги замон қўшиқларини радио тўлқинлари, телевидение ва концерт залларидаги ижро ва талқинларидан хабардормиз. Аммо шу бой мусиқа меросини ёш авлодга етказа билдикми?... Ҳозирги кунда боғча ва мактабларда мусиқа дарсликлари қай аҳволда деган табиий савол туғилади. Бунинг сабаби маълум. Албатта, янги замонавий мусиқа дастурлари чоп қилинаяпти, аммо ҳаммаси ҳам замон талабига тўла равишда жавоб берадиган дастурларми ва чоп қилинган дастурлар етарлими?... Билишимча, собиқ совет даврининг мусиқа дастурлари ҳозир ҳам боғча ва мактабларда ноилож ҳолда қўлланади.

Мустақиллик шарофати билан қадриятларимизни тиклаётганимиз ҳеч кимга сир эмас, албатта. Ажойиб, жозибадор халқ қўшиқлари, куйларидан ёш авлод хабардоргина бўлмасдан, балки баҳраманд бўлишлари лозим деб биламиз.

Акс ҳолда Оврўпо сатанглар мусиқаси бўш жойларни эгаллаб олади. Минг афсуслар бўлсинки, бу ҳол кўриниб турибти. Шунинг учун мусиқавий бойлигимизни ёш авлодга алоҳида эътибор билан етказиб, бастакорларимизнинг яхши қўшиқларини, халқ қўшиқлари, болалар қўшиқларини вақтида чоп қилинса, айни мудао бўлар эди.

Бу борада халқ таълими вазирлиги, маданият ишлари вазирлиги ва бастакорлар уюшмаси сезиларли ишлар қилишаяпти. Шахсан вазир Жўра Ғаниевич Йўлдошев бастакорлар билан учрашиб: ёш авлод ўзбек қўшиқларига ташна деб, мактаб ва боғча ёшдаги болалар қўшиқларини яратишни тайёр қўшиқларни саралаб олиб чоп қилишни таклиф қилдилар.

Ҳозирда бастакорларнинг болалар учун мўлжал қилинган тўплами босмадан чиқди. Албатта, бу биринчи қалдирғоч эди, сўнг шунга ўхшаш тўпламлар ҳам чоп қилинди. Энг яхши қўшиқлар ижрочиларини топди ва катта-катта тантаналарда болалар ижросида янграб келаяпти.

Айрим бастакорларнинг қўшиқлари мукофотларга ҳам сазовор бўлди. Бу қувонарли воқеанинг шоҳиди бўла туриб, мен ҳам бир бастакор сифатида қўл қовуштириб ўтирмасдан иштирокчиси ҳам бўлдим. «Қувнаб қўшиқ айтайлик» деб номланган тўпламни чоп қилиш ниятида «Ёзувчи» нашриётига топширдим. Тўплам айнан болалар — боғча ва мактаб ўқувчилари учун бўлиб, ўз ичига болакайлар айта оладиган ўзбек миллий, нодир қўшиқлари, йилнинг тўрт фаслига бағишланган қўшиқлар, таниқли шоирларимиз шеърларига басталанган қўшиқлар киритилган.

Хуллас ундан, шўх, қувноқ, ҳазилтоифа қўшиқларни ҳам топасиз. Ўйлайманки, ёш авлоднинг маънавий-маданий камол топишида шу кичик қўшиқлар тўплами катта рол ўйнайди деган умиддаман.

Сайфи ЖАЛИЛ,
профессор

РОҲАТ ПОЙДЕВОРИ
Иқтисодий фаоллик ва инсон камолоти

Ижтимоий ҳаёт турли-туман назарий тамойиллар салтанатига бўйсунмайди. Аксинча, назарий тамойиллар салоҳияти уларнинг инсон ҳаётида тутган реал мавқеи ва имкониятлари ижтимоий эҳтиёжлар, иқтисодий равнақ манфаатларига мос келишига бевосита боғлиқдир. Бошқача қилиб айтганда, қуруқ, атай жозибали қилиб кўрсатилган сиёсий шиор ва чақириқлар, тадбир ва воситалар орқали кишиларнинг қорнини тўқлаб, устбошини бутлаб бўлмайди. Доно халқимиз таъбири билан айтганда, «Бир товуққа ҳам дон керак, ҳам сув».

Табиийки, бу оддий ҳақиқат собиқ СССР даврида сунъий турткилар, сиёсий ўжарлик, иқтисодиёт қонунларини назар-писанд қилмаслик, ҳаётий воқеликни сийқаси чиққан хилма-хил «изм»лар билан пала-партиш омихталаштириш оқибатида ўз қадр-қимматини йўқотди. Жўшқин ижтимоий фаолият қуруқ ташаббуслар, чақириқлар ва шиорлар билан амалга ошмаслиги унутилди. «Сих ҳам куймасин, кабоб ҳам» қабилидаги меъёрларнинг яшовчанлиги, навбат билан мукофотларга тақдим этиш, маошни деярли ҳаммага бир хил миқдорда ошириш, савдо-сотиқ ва барча моддий бойликларнинг давлат тасарруфида бўлиши, ҳар қандай ижодкорлик ва тадбиркорликка монелик кўрсатиш жамиятни инқирозга олиб келди. Фуқароларнинг ўз иқтисодий мавқеини тиклаб олишга бўлган саъй-ҳаракатларининг қораланиши, меҳнат қилган одамнинг унинг самарасини кўрмаслиги давлат мулки ва шахсий мулкчилик шакллари орасидаги зиддият дебочаси бўлди. Гарчи меҳнатни моддий ва маънавий жиҳатдан рағбатлантириш шўролар давлати ва фирқа номенклатура раҳбарияти тилидан бир дақиқа ҳам тушмаган, «илмий» тадқиқотларда социалистик мусобақа ва унинг самарасига дахлдор қатор муаммоларнинг «реал» ечимлари топилган бўлса-да, амалда кишилардаги соғлом моддий ва маънавий эҳтиёжларни чеклаш, уларни қашшоқлик даражасида сақлаш ягона мақсад қилиб олинди. Йўқсилларни инқилобий буҳронларга чорловчи, аслида жонсиз ва ҳаётдан йироқ мазмун-моҳиятга эга «Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз» шиори XX асрнинг охирларида ҳам сақланиб қолаверди. Аниқроғи, барчамиз бирдек бой-бадавлат бўла олмас эканмиз, яхшиси, қашшоқликда тенг бўлайлик деган ғоя ҳукмронлик қилаверди. Ҳолбуки, иқтисодий фаолиятни соғломлаштиришга қодир аҳоли қатламларини сурбетларча қатағон этиш, тепса-тебранмас, ўз тақдирига бефарқ қарайдиган, куни ўтганидан хурсанд, «Берсанг еиман, урсанг — ўламан» қабилида яшашни ўзига мақсад-дастуриламал қилиб олган кишиларни социалистик жамиятнинг ҳақиқий истиқболи, соҳиби деб талқин этишнинг умри қисқа эди. Бу эндиликда барчамизга аён. Бироқ яқин ўтмишдан қолган бундай қусурлардан халос бўлиш, баҳридан ўтиш ўз-ўзидан амалга ошмайди. Чунки улар узоқ йиллар давомида жамият аъзолари онгига, руҳиятига мунтазам равишда сингдириб борилган. Шу боис асорати ҳануз сезилиб турибди.

Давоми иккинчи бетда

БИЗГА АТАЛГАН КУН

Аёлнинг қадрини баланд қўйган эл аввало ўз шаънини, ўз гўзаллиги, ўз муҳаббатини қадр этаётган бўлади. Шу жиҳатдан қараганда Оила йили ва катта-кичик байрамлар боис ўтказилаётган анжуману давраларимиз аслида юраётган маънавий йўлларимиз бекатларидир. Биз бу манзилларда тўхтаб, кўнгил мулкимизни ҳисоб-китоб этамиз. Онам деб улуғлаганимиз, бекам деб суйганимиз, опам, синглим, қизим деб суянганимиз, эркалаганимиз шу мунис, заҳматкаш, ҳам қудратли, ҳам нозик жон учун нималарга ярадик? Шу саволга жавоб излаймиз.

Куни кеча ана шу мазмундаги йиғинлардан бири пойтахтимиздаги Бектемир туманида бўлиб ўтди. Қадимда ҳам улуғ кунларда оғалари қўш белбоғларига нон, ширинликлар тугиб аҳли аёлини зиёратга, тавофга келганлар. Аёллар энг моҳир гулчи тузган гулдастадай ўтирган даврага туманбошилар табрикка келдилар.

— Ҳудудимизда ўн етти минг атрофида опа-сингилларимиз истиқомат қилади. Бизнинг барча яхши саъйи ҳаракатларимиз энг аввало уларнинг оғирини енгил қилиш, улар кўнглига етиш учундир, — деди туман ҳокими Шукрулло Ҳикматов.

Кока-Кола, пахта териш машиналари, турли эҳтиёт қисмлари ишлаб чиқарадиган катта-кичик заводлар қурилиши жадал кетаётган экан. Ҳоким янги шифохона, туғруқхона, гузарлар, марказга қатнайдиган электр поезди, Чирчиқ дарёсига қурилажак тўғон — амалдаги ва режадаги қурилишлар ҳақида батафсил хушхабар бериб, йиғилганларни қувонтирди.

Ҳоким муовини, хотин-қизлар қўмитаси раиси Хайринисо Мирзажонова барча жабҳаларда ҳалол, сидқидилдан меҳнат қилаётган аёллар шаънига илиқ гаплар айтиб, уларга байрам туҳфалари тақдим этди.

Ўзбекистон халқ шоираси Ойдин ҲОЖИЕВА, «Муштум» журнали бўлим мудири адиба Қутби Носировалар шеър, кулги тилида сўзладилар. Туманнинг созанда, хонандалари астойдил, ихлос билан анжуманга хизмат қилди.

— Тошкент шаҳри бўйича ўтказилган «Энг ибратли келинчак» танловида Ўғилой Мадусмонова исмли қизимиз фахрли учинчи ўринни олди. Энди «Энг ибратли оила» танловига тайёрлана бошлаймиз. Икки хоналик квартира, тўрт сотих ер участка ва яна қанчадан-қанча совринларимиз бор...

Хайринисо Мирзажонованинг янги хабари опа-сингилларимизнинг ғайрат гулханларига яна бир чўғ ташлади. Уларнинг кўнгли ўсди, ўзларининг керакли эканини ҳис этдилар. Биз учун энг муҳими — шу аслида.

Қ. РАҲИМБОЕВА

Адабий концепциялар

КЕЧАГИ ЙЎЛНИНГ ДАВОМИ... — ЯНГИ ЙЎЛ

АДАБИЁТ ВА СОЦИОЛОГИЯ

Истиқлолимизнинг еттинчи йили ўтиб бормоқда. Бу давр мамлакатлар учун синовлар, мураккабликлар, қийинчиликлар ва улғайиш даври бўлди. Иқтисодиёт соҳасида ҳам шўролар тузуми бугуннинг инерциясини тўхтатиш учун машаққатли меҳнат қилинди.

Собиқ СССР ўрнида вужудга келган мустақил мамлакатлар орасида биринчи бўлиб Ўзбекистонда ишлаб чиқаришнинг пасайиб бориши тўхтатилди ва ўсиш бошланди. Бу узоқ кутилган натижа эди. Маънавий бўҳрондан чиқиш эса, мураккаброқ кечмоқда. Санъатимизнинг баъзи турлари, хусусан рассомлик ва мусиқа соҳасида умидбахш асарлар яратилмоқдаки, улар рассомларимиз ва бастакорларимиз «қулаш»ни тўхтатиб, тиклашни бошлаганларидан далолат беради.

Адабиёт соҳасида бўҳрондан чиқиш жуда қийин кечмоқда. Баъзилар истиқлол адабиёти ҳали яратилгани йўқ, десалар, баъзилар, истиқлол адабиёти Абдулла Қодирий ижоди, ҳатто жадидлар адабиётидан бошланган демоқдалар. Аслида эса, Абдулла Қодирий ҳам ўз даврининг фарзанди эди. Фарзанд бўлганда ҳам, ўз халқининг маънавий тараққиётида улкан из қолдирган фарзанд эди.

Мазкур мақолада биз шундай холис ёндашишга кўмаклашиши мумкин бўлган социология билан шўролар даври ва мустақиллик даври адабий жараёнларига назар ташламоқчимиз. Шуни ҳам айтиш лозимки, бу адабий воқеликни бадиий-эстетик таҳлил этишни мақсад қилиб қўйганимиз йўқ. Бу вазифани адабиётшунос ва мунаққидлар биздан яхшироқ бажаришларига ишончимиз комил. Биз фақат ўша адабий жараённинг айрим социологик жиҳатлари тўғрисида фикр юритмоқчимиз.

Ҳозирги кунимиз ва келажагимиз пок ва ҳалол бўлиши учун ўтмишга холис баҳо беришимиз керак. Ўтмишда йўл қўйган хато ва камчиликларимизни холис, ҳалол баҳоламай, ўша камчиликлар учун даврни, вақтни айбласак, келажакда ҳам ўшандай хатоларни такрорлаш учун замин ҳозирлаган бўламиз.

Биз ҳозир жамият ҳаётида ва ўз ҳаётимизда кескин бурилиш даврини бошдан кечирмоқдамиз. Бундай бурилиш даврида ўша бурилиш нуқтасидан олдинги қадриятлар қимматини йўқотади ва янги қадриятлар ҳаётга кириб келади. Алоҳида одамлар ёки гуруҳлар эмас, балки бутун жамият нотўғри йўлдан боргани маълум бўлади. Шундай пайтларда одамлар ва гуруҳлар йўл қўйган хато ва нотўғри ишлари учун тавба қилишлари керак. Чунки самимий тавба-тазарру покланиш калитидир. Аммо ҳозирги кунда анчагина фуқароларимиз тавба йўлини эмас, янги шароитга қандай қилиб бўлса ҳам тезроқ ва қулайроқ мослашиш йўлини тутишмоқда.

Адабиётни социология билан боғловчи масалалардан бири ижобий қаҳрамон масаласидир. Англашимча, истиқлол даври адабиётининг тезроқ ривожланишига йўл қўймаётган сабаблардан бири адибларнинг шу ижобий қаҳрамон масаласини ҳал қила олмаётганларидир.

Ўзбек адабиёти тарихини даврлаштираётганда, аксар адабиётшунослар аввало адабиётнинг ички тараққиёт қонунларини ҳисобга олиш керак, дейишади. Бу муаммо адабиётшуносликнинг ички муаммоси бўлса ҳам, бу ўринда шуни таъкидлаш лозимки, ижобий қаҳрамон масаласи фақат социалистик реализм адабиётида эмас, жаҳон адабиётининг жиддий муаммоларидан эди. Тафовут шундаки, социалистик реализм деб аталмиш оқим, одамларни, айниқса коммунистларни фариштадек бегуноҳ, салбий қаҳрамонларни эса қозонкуядан ҳам қора қилиб тасвирларди. Бу ёндошув нотўғри бўлишдан ташқари, шўролар даври адабиётининг оқсашига, бир тусли бўлиб қолишига асосий сабаблардан эди. Ижтимоий, сиёсий, иқтисодий ва бошқа ҳодисалар ташқи, яъни иккинчи даражали ҳодиса, деб қаралади. Адабиёт тараққиётига таъсир ўтказувчи омилларни ички ва ташқи турларга бўлиб, улар ўртасига тўсиқ қўйиш ҳар доим ҳам ўринли бўлавермаслигини айтмоқчиман. Кўпинча ички омил ташқи омил туфайли вужудга келади ва усиз яшай олмайди. Масалан, ижобий қаҳрамон масаласи адабиётнинг ички муаммоси. Аммо ўша ички муаммо ташқаридаги иқтисодий, сиёсий, ижтимоий воқеалар таъсирида вужудга келади. Адабиёт ривожида фақат ички омилни ҳисобга олиб, ташқи омилни менсимаслик никоҳсиз туғилган болани нурдан бинога келди, дейиш билан баробар. Аслида эса ўша «нур» оддий бир бўйдоқ йигит бўлиб чиқади. Адабиётда ички ҳисобланган ҳодисаларнинг кўпчилиги ташқаридаги бозор, тирикчилик сингари жўн нарсалар таъсирида вужудга келган. Шунинг учун жамият ҳаётидаги етакчи тамойилларни ўрганиш ва уларни бадиий акс эттириш адабиёт тараққиётининг асосий йўналишидир. Мамлакатимизда ҳозирги даврнинг асосий қаҳрамонлари майда тадбиркорлар, ишбилармонлар, савдогар ва ҳунармандлардир. Адибларимиз ҳозирча улар ҳаёти ичига кирганларича йўқ.

Шўролар даври адабиётининг бош қаҳрамонлари коммунистлар, партком котиблари, инқилобчилар, янги ерларни ўзлаштиришга отланганлар эди. Бу қаҳрамонлар роман ва қиссалар, ҳикоя ва достонларда фариштalardek тасвирланарди. Мен фаришта деганда ўша қаҳрамонларни фақат ижобий жиҳатдан камчиликсиз қилиб тасвирланишинигина тушунмайман. Балки уларнинг дунё, бола-чақа, кийим-кечак, уй-жой, озиқ-овқат ташвишидан мутлақо узоқ бўлиб, туну кун юқори ҳосилни, янги ерлар очишни ўйлашини, севги соҳасида эса, қолоқ ота-оналар қаршилигини енгиб, «илғор усулда» бир-бирига қовушишга интилишини тушунаман. Бу — шўро адабиётининг ҳаётдан узоқлашиб кетганини кўрсатувчи белги эди. Ҳолбуки жаҳон адабиёти намуналаридаги қаҳрамонлар кундалик ҳаёт ташвишлари, муаммолари билан яшайдилар. Ҳамма гап ўша ташвишларни, муаммоларни қай йўсинда ҳал қилишда. Шўролар тузуми қулагач, истиқлол ислоҳотлари бошлангач, савдогарлар, тадбиркорлар, ишбилармонлар замонамиз қаҳрамонлари бўлиб қолдилар. Шўролар даври адабиётида савдо ходими ижобий қаҳрамон сифатида тасвирланган бадиий асарларни мен билмайман, савдо ходимлари, айниқса, чайковчилар бадиий асарда фақат қора бўёқларда тасвирланарди. Жамиятдаги ҳуқуқий онг ҳам олибсотарларга шунга монанд тарзда муносабатда бўларди. Барча республикаларнинг жиноят кодексларида олибсотарлик оғир жиноятлардан ҳисобланарди. Жаҳон амалиёти эса, одамларнинг эҳтиёжларини маълум даражада ана шу олибсотарлар ҳам қондира олишини кўрсатмоқда. Шўролар даврида «олибсотар» дейилган касбнинг асл номи савдогар. Чунки ҳар қандай савдогар олади ва сотади. Асрлар давомида шундай бўлган. Бундан кейин ҳам шундай бўлади. Одамларимиз онгига шўролар даврида сингиб кетган салбий муносабат ҳозир ҳам ўз таъсирини билинтирмоқда.

Туб иқтисодий ислоҳотлар ўтказилаётган ўтиш даврида ижтимоий гуруҳларнинг олдинги сафларига савдогарлар, ишбилармонлар ва ҳунармандлар чиқиб олдилар. Етмиш йил давомида эса, уларни сўкиб, ҳақоратлаб келинган эди. Ҳа, савдогарни чайковчи деб ўрганганмиз. Совет даври савдо тизими ўзига хос бир соҳа эди. Ҳеч кимга сир эмас, бу ғалати тизимда бузилиш ва ахлоқий тубанликлар юз берди. Гап шундаки, совет савдо ходими сариқ чақалик маблағ сарф қилмай муҳим фойда оларди. Дўконни давлат қуриб берарди. Дўконни жиҳозлаш, молларни келтириб беришни ҳам давлат ўз гарданига олган эди. Ана ўша тайёр келтириб қўйилган молларнинг ичидаги «дефицит» маҳсулотлар устига «шапка» кийдириб, катта-катта фойда олишни савдо ходимлари дўндириб ташлашарди. Дунё андозасидаги моллар уёқда турсин, ўртамиёна сифатли молларни олиш учун ҳам савдо ходимларидан «илтимос» қилиш керак эди. Савдо ходимлари ҳам қуруққина илтимос учун ўша дефицитни беришмасди. Дунёнинг ҳеч қаерида учрамаган ҳол СССРда ва бир қанча социалистик мамлакатларда юз берди. Бутун дунёда савдо ходимлари харидорни тавозе билан кутиб олганлари ҳолда совет харидорлари «дефицит» молни қўлга киритиш учун дўконга, магазинчининг олдига ялтоқланиб кириб бориши керак эди.

Ҳозирги савдо-сотиқ билан шуғулланаётган кишиларнинг ўша совет ўтмиши дўкондор ходимларидан устунлиги шундаки, у фойда олиш учун ўз маблағини сарф қилади, яъни пулига мол келтириб сотади. Мабодо зарар кўрса ҳам (нарх-наво тушиб кетса), ўз ҳамёнидан зарар кўради. Совет савдо ходими эса, моллар ачиб-сасиб кетса ҳам зарар кўрмасди. Далолатнома тузиб ўша молларни ҳисобдан чиқариб ташларди. Ҳозирги савдогар зарар кўрса, уни ҳеч ким қопламайди, молларнинг сифати бузилса, унга товон тўламайди, ҳисобдан чиқариб ташламайди.

Ҳозирги фуқароларимиз ҳам савдо аҳлига кўпинча яхши кўз билан қарамаётганларининг сабабини тушунаман. Олдингизда деҳқондан пиёз ёки сабзини беш сўмдан олиб, шу ернинг ўзида сизга ўн сўмдан пулласа, унга сиз муҳаббат ёки ҳурмат билан қарай олмайсиз. Лекин маҳсулотни деҳқоннинг ўзи сотсин десангиз, қишлоқда унинг деҳқончилиги қолиб кетади. Савдогарларнинг молга кўп устама қўйиб сотишларига сабаб эса, уларнинг кўплиги эмас, озлигидир. Ҳа, озлиги. Тадбиркорларнинг озлигини шундан ҳам билса бўладики, улар деҳқоннинг маҳсулотини бозорда сотиб олаяптилар. Улар кўпайганда деҳқоннинг маҳсулотини бозорда эмас, пайкалда харид қиладилар, кейин бозорга олиб келиб сотадилар. Бозор кучайганда нарх ҳам пастлай бошлайди. Ҳа, нарх-навони арзонлатиш учун бозорни кучайтириш керак! Бу бозор иқтисодиётида ҳукм сурадиган рақобат қонунининг намоён бўлишидир. Уни бозор жараёнларини тезлаштираётган, шу жараёнларнинг таркибий қисми деб қараш тўғрироқ бўлади. Ҳозирги замон ёзувчиси савдо аҳли ҳақида ёзганда шу ўлчовни назарда тутса, давр ҳақиқатини тўғри ифодалайди. Аммо бунинг учун савдогарнинг машаққатлари, қийинчиликлари, муваффақият ва хурсандликларини тушуниш керак. Дунёга машҳур Жек Лондон ҳам тухумфуруш, итбозларни, олтин кетидан дунёнинг нариги чеккасига борганларни тасвирлашдан тортинган эмас. Мен даладаги деҳқоннинг, цехдаги ишчининг меҳнатини тасвирламай, барча адиблар савдогарлар ҳақида китоб ёзишсин, демоқчи эмасман. Даладаги меҳнатни ҳам шўролар давридаги каби атлас кўйлак кийиб, ашула билан бажарадиган иш сифатида эмас, барча машаққат ва қийинчиликлари билан бугунги кун руҳида ҳаққоний тасвирлаш керак. Назаримда истиқлол адабиёти шу йўналишда ривожланади. Колхозчи деҳқонлар, совхоз ишчиларининг даладаги меҳнати шўро адиблари томонидан жуда поэтиклаштириб мадҳ этилган бўлса ҳам, аслида у қуллар меҳнатидан кам фарқ қиларди. Деҳқон ўзи етиштирган маҳсулотга эга эмасди. Деҳқон уёқда турсин, уни дағдаға билан ишлашга мажбур этган колхоз раиси, райком котиби, ҳатто республика ҳам ўз пахтасига, бошқа маҳсулотларига эгалик қилолмасди.

Истиқлол адабиётида ижтимоий ҳаёт тасвирининг ҳаққоний бўлишига эришиш учун адибларимиз социология фани маълумотларига мурожаат этиб туришса, айни муддао бўлар эди. Истиқлол билан бирга социология фани ҳам оёққа турмоқда. Мамлакатимизда тайёрланган дастлабки социологлар истиқлол йилларида ТошДУни тугатиб, диплом олдилар. Шўролар даврида Ўзбекистонда социологлар ҳеч тайёрланмади, социология ривожланмади. Бунинг сабаби ижтимоий тузумдаги иллатларда эди.

Социология ижтимоий ҳаётни илмий хулосаларда кўрсатиб берадиган кўзгудир. Бадбашара одам кўзгуга камроқ қарайди. Чунки ҳар сафар ойнага қараганида афтидаги нуқс ва совуқликларни кўриб кайфияти бузилади. Худди шунинг учун ҳам шўролар тузуми социологияга яқин йўламасликка, иложи бўлса, мутлақо қарамасликка ҳаракат қиларди. Жамиятга ҳаққоний қарамаганлиги учун китобларнинг ўзинигина айблаб бўлмайди. Бу жамиятдаги иллатлар билан боғлиқ камчилик эди.

Абдуллажон БЕГМАТОВ,
профессор

ТАҲРИРИЯТДАН. **Мақола муаллифи истиқлол адабиётининг оёққа босишида ҳозирги ижтимоий фанлар ва айниқса, дунё миқёсида жуда катта самаралар қозонган ва қозонадиган социологиянинг ютуқларидан, назарий, амалий тажрибаларидан теран, ҳар томонлама фойдаланиш яхши натижалар беришини таъкидлайди. Социологиягина эмас, ҳозирги замон психологияси, фалсафасининг инсонга ёндошувларидан кенг истифода этиш эркин адабиётнинг таъсирчанлигини таъминлайдиган омиллардандир.**

Фақат бу эркин адабиёт социалистик реализмнинг, айтайлик, ижобий ҳамда салбий қаҳрамон каби тушунчаларини қабул қилармикан? Бежиз эмасдирки, ҳозир адабиёт аҳли бу каби тушунчаларни қўллаганда қўштирноқ ичига олиб қўллайди ва шу билан истилоҳнинг ясамалигини таъкидлаб кўрсатган бўлади. Эркин, мустақил миллий адабиёт универсал тарзда англанадиган қаҳрамон тушунчасини қабул қилмасмикан ва шу йўналишда ишламасмикин? Истиқлол адабиёти жамиятни синфий табақаларга бўлиб ва шунга кўра уларни бир ёқлама баҳолаб эмас, балки ўз ҳуқуқлари, эркинликларига тўла эга, уларни тўла рўёбга чиқараётган инсонни реалистик ёритиш, тасвирлаш йўлидан боради. Ҳаётда, ижтимоий тараққиётда яхшилик билан ёмонликнинг ўрни қандай бўлса, бадиий адабиётда ҳам худди шундай бўлади. Ҳаёт ва инсонни бўямай, безатмай, ўз тўла ҳақиқати билан моҳирона, санъаткорона ёритиш миллий адабиётнинг асосий мақсади бўлиб қолади.

РОҲАТ ПОЙДЕВОРИ

Иқтисодий фаоллик ва инсон камолоти

Боши биринчи бетда

Ҳозирги бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтиш даврида иқтисодий жиҳатдан вақтинча қийналиб қолган оилаларнинг учраши ҳеч кимга сир эмас. Давлатимиз аҳолининг бундай қатламлари манфаатларини кўзлаб, баҳоли қудрат ижтимоий сиёсатни амалга оширмоқда. Бу муҳтожларга ҳам шарқона мурувват, саховатпешалик намунасидир. Лекин, афсуски, гоҳида баъзи бир одамлар фурсатдан фойдаланиб қолишга уринмоқдалар. Уларнинг ночор кўрсатиб, давлат ҳисобидан ёрдам-нафақа олишни эп кўрмоқдалар. Улар орасида соғлом ва ёш кишиларни ҳам учратиб, «Наҳотки, шулар жамиятни барча қийинчиликлардан олиб чиқадиган халоскорлар бўлса», деб таажжубланасан киши. Шуниси қизиқки, бундайлар ҳар қандай меҳнатни, касб-ҳунарни ўзларига ор деб биладилару, ночор деб ном чиқаришни катта мартаба сифатида қабул қиладилар. Уларнинг уй-жойини, турмуш тарзини кузатсангиз, аксарият ҳолларда қуйидагича аянчли манзаранинг гувоҳи бўласиз: ҳафсаласизлик палак отган, ҳовли-хонадонни супуриб-сидириш унутилган. Тартиб-интизом ҳам рисоладагидек эмас, болалар таълим-тарбиясига, саломатлигига эътибор йўқ. Бундан ташқари, уларнинг қўни-қўшнилари билан муносабатлари ҳам кўнгилдагидек эмас. «Ён қўшним — жон қўшним» деган соф инсоний муомала гўё хира тортгандек. Бир-бирига хайрихоҳликдан кўра қандайдир яширин, кўз илғамас ғаразгўйлик, ичи қоралик устунроқдек.

Шарқ халқлари маънавий меросида меҳнатсиз бахт-саодатни, роҳат-фароғатни орзу қилиш кескин қораланган. Масалан, Саъдий Шерозий «Ризқингдан ортиқни еб бўлмаса ҳам талабда бўлмағил дангаса, беғам. Ғаввос наҳанг оғзин ўйласа агар, қўлига киритолмас ҳеч дуру гавҳар», деб панд-насиҳат қилса, Хисрав Деҳлавий «Машаққатсиз қўлга кирмас ҳеч истак, имиллаган киши мисоли бекор. Тани гулдек нозик ўша танбалдан дағал ҳаммол яхшироқ минг бор», дея дангаса, боқибеғам, орзусиз инсонлардан нолийди.

Зеро, беминнат топилган ноннинг қадри ҳар нарсадан баланддир. Мушоҳада қилиб кўрилса, оддий лойдан, нари борса, сопол лаган ясаш мумкин, жарангдор чинни косага эга бўлиш учун эса, лойни обдон тепиб пишитиш лозим.

Биз ҳаётда учрайдиган икир-чикирларни умумлаштириш ва ундан назарий хулосалар чиқариш фикридан йироқмиз. Лекин, шуни таъкидлаш жоизки, иқтисодий фаолликни бадном қилган сиёсат, мафкура кишиларни не-не кўйларга солмади, не-не мушкул сўқмоқларга бошламади. У вақти-вақти билан жаннатга тенг ёки ундан қолишмайдиган мўл-кўлчилик жамияти — коммунизмнинг жозибали манзарасини кўз-кўз қилиб турди. Хаёлотдаги коммунистик жамиятда ҳамма нарса афсона ва асотирлардагидек эди. Унга кўра кишилар ўз қобилиятларига яраша меҳнат қилса бас, моддий ва маънавий эҳтиёжлари ноз-неъматлар эвазига таъминланиши лозим эди. Бундай мафкуранинг «Бахт — ғойибдан эмас, меҳнатдан» деган дағдағаси билан коммунистик жаннатни ваъда қилиши мантиқан бирбирига тубдан зид эди.

Шўролар даврида мафкура, таниқли иқтисодчи олим М.Шарифхўжаев таърифлаганидек, иқтисод бошидаги ойболтага айланиб қолганди. Унинг жабрини биз бугунги кунда ҳам тортаяпмиз. Ҳарқалай, ҳозирги танглик бир кунда пайдо бўлгани йўқ, уни бизга ўта мафкуралашган иқтисодий тизим мерос қолдирган. Бас, шундай экан, энди бу меросдан қутулиб, эл бойлигини ошириш учун иқтисодий қонунларнинг амал қилишига кенг йўл очиб беришимиз зарур. Лўндароқ қилиб айтганда, иқтисодий заруратга қараб иш тутмоғимиз зарур. Бу борада Шарқнинг буюк даҳоси Абу Али ибн Синога мурожаат этиш фойдадан холи бўлмайди. Олимнинг «Оилавий бахт-саодатга эришиш тадбири» («Рисолаи тадбир-э манзил») асарида билдирилган фикрга қараганда, жамиятдаги иқтисодий тенгсизлик табиий бир ҳолдир. Барчанинг ҳукмдор бўлиши ёки қашшоқлар даражасига тушиб қолиши жамият учун қабоҳатдир.

Дарҳақиқат, инсоният тарихида ҳеч қачон барча баробар бўлмаган ва келажакда ҳам бундай бўлмайди. Негаки, одамларнинг амалий кўникмалари, меҳнатга муносабати, илмга рағбати, сабр-қаноати, уддабуронлиги ҳар доим турлича бўлган. Бундай табиий вазиятни ҳеч қандай ижтимоий тузум, мафкура ва баландпарвоз сиёсий шиор ўзгартира олмайди. Ҳар ким ўз бахтини илм, меҳнат, тадбиркорлиги туфайли топиши муқаррардир. Лекин адолатли демократик жамият барча учун тенг, реал имкониятларни муҳайё қилмоғи лозим, токи одамлар улардан тўла фойдаланиш, ўз улушини олиш борасида соғлом рақобатга бемалол киришсин, ўзларидан озод ва обод Ватан қолдиришсин.

Масалага шу жиҳатдан ёндошсак, Ўзбекистон ўзининг етарли моддий ва маънавий салоҳиятига эга. Чунончи, мамлакатимизнинг қишлоқ хўжалиги кўп тармоқли бўлиб, асрий суғориш тизимига асосланган. Мавжуд 20 та сунъий сув ҳавзаси, 160 минг километрни ташкил этадиган суғориш тармоқлари, ўнлаб насос станциялари, замонавий мураккаб техник иншоотлар ушбу соҳани ривожлантиришда ишончли таянч ҳисобланади. Ватанимиз пахта, мева-чева етиштиришда, ипак, шойи, қоракўл маҳсулотлари ишлаб чиқаришда ҳам бутун жаҳонга машҳур. Заминимиз саноат тараққиёти учун зарур қимматбаҳо ва ноёб металлар ҳамда маъдан заҳираларига бой. Бугунгача топилган 700 та конда 95 хил минерал хомашёлар заҳираси мавжудлиги мутахассислар томонидан аниқланган. Уларнинг қиймати 3 триллион АҚШ долларига тенгдир. Ўзбекистон олтин, кумуш, мис, уран, қўрғошин, рух, волфрам каби металлар заҳираси бўйича дунёда етакчи ўринларни эгаллайди. Жумладан, юқори навли олтин ишлаб чиқариш борасида мустақил давлатлар ҳамжамиятида иккинчи, жаҳонда саккизинчи ўриндадир.

Республикамиз, шунингдек, ривожланган қудратли энергетика базасига, саноат корхоналарига, ички транспорт ва алоқа тизимига эга. Илмий ва маънавий потенциалимиз ҳам чакки эмас. Юртимизда қатор академиялар, 120 дан ортиқ илмий-тадқиқот институти, 58 та олий ва 246 та ўрта-махсус ўқув юрти, 9 мингдан зиёдроқ умумтаълим мактаблари, гимназия ва лицейлар ишлаб турибди. Илмий ходимлар сони 100 мингдан ортиқ бўлиб, улар орасида 159 академик ва мухбир-аъзо, 2200 га яқин фан доктори ва профессор, 14600 дан кўпроқ фан номзоди ва доцент бор. Хуллас, табиий бойликлар захирасининг мавжудлиги, қудратли индустрия базаси, илмий ва интеллектуал потенциалнинг давлат мустақиллиги ва халқнинг меҳнатсеварлиги билан муштараклиги жамиятни янгилаш, радикал иқтисодий ислоҳотларни амалга ошириш, бозор муносабатларини шакллантириш, Ўзбекистонни гуллаб яшнаган, ривожланган давлатга айлантиришнинг иқтисодий, ижтимоий ва маънавий асосларидир.

Шу ўринда бир нарсани унутмаслик кераккi, бизга маълум бўлган барча ноз-неъматларнинг, фойдали ер ости қазилмаларининг муайян миқдорий чегараси бор. Улардан беадад фойдаланишга, таъбир жоиз бўлса, ётиб ейишга тоғ ҳам чидамайди. Биз борини авайлаб-асраш, йўғини яратиш йўлидан боришимиз мақсадга мувофиқдир. Бу борада ривожланган мамлакатлар тажрибасидан ибрат олиш ҳам ўринлидир. Жумладан, хомашё мўл-кўллиги янги технология, илмий ва технологик ечимларни жадал суръатларда яратиш ва уларни ишлаб чиқаришга жорий этишга асло монелик қилмаслиги зарур.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда бозор муносабатларини янада ривожлантириш, хўжалик юритишнинг илғор усуллари ва ишлаб чиқаришнинг илмий-техникавий пойдеворини мустаҳкамлаш юзасидан талай ибратли ишлар амалга оширилмоқда. Айниқса, ёшларни жаҳон фани хазинасидан баҳраманд қилишга алоҳида эътибор берилмоқда. Республика олий ўқув юртларининг чет эллардаги ўқув ва илмий марказлар билан бирга, жаҳоннинг 40 дан зиёд мамлакатидан келган 1250 дан кўпроқ хорижий фуқаро Ўзбекистонда таълим олмоқда. Аҳоли иқтисодий фаоллигини янада ошириш мақсадида халқаро ташкилотлар, хусусий корхоналар, бирлашмалар билан ўзаро ҳамкорлик шаклланиб бормоқда. Бундай ҳамкорликнинг ҳуқуқий асослари ишлаб чиқилган. «Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолиятининг асосий принциплари тўғрисида». «Чет эл инвестициялари ва хорижий инвесторлар фаолиятининг кафолатлари тўғрисида», «Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида»ги қонунлар ва норматив (меъёрий) ҳужжатларнинг қабул қилиниши, шубҳасиз, иқтисодий фаолият ва ҳамкорликни янада кучайтиришга хизмат қилади. Чет эл сармояси иштирокида ишлаб чиқариш корхоналарини очиш имкониятларини яратади, янги иш жойларини барпо этади. Чет эллик инвесторларга берилган имтиёзлар, ҳуқуқий кафолатлар, аввалги корхоналарни қайта тиклаш, янги технологиянинг қарор топиши миллий манфаатларимизга, мамлакатимизнинг иқтисодий равнақига мос тушади.

Жўшқин иқтисодий фаоллик, халқимизнинг рўшнолиги биринчи галда илм-фан зиёсидан қарор топади. Илм ломакондир, у чегара билмайди. Ундан қанчалик кенг ва кўп фойдаланмайлик, заҳирасига путур етмайди, аксинча, янада баркамолроқ, янада жозибалироқ, бўлиб бораверади. Шунинг учун ҳам илм лаззатидан баҳраманд бўлган буюк алломалар унинг ғойибона тилсимига тасаннолар айтганлар, илм-фанга хизмат қилишни улуғвор мартаба ва эзгу иш деб билганлар. Манбаларда қайд этилишича, Абу Райҳон Беруний ўзининг «Масъуд қонуни»ни ниҳоясига етказганда, султон Масъуд бир туя кумуш-олтинни унга совға сифатида жўнатган экан. Лекин мутафаккир бу совғани олишдан воз кечган, «Кумуш-олтин мувақкатдир, илм эса абадий. Умри боқий, абадий нарсани ўткинчи, вақтинчалик нарсага алмаштирмайман», деб жавоб берган экан.

Ишончимиз комилки, бугунги кунда вақтинча юзага келган баъзи иқтисодий қийинчиликлар вақти-соати келиб барҳам топади, ислоҳотлар ўз самарасини беради, илм-фан равнақига эътибор янада кучаяди. Боиси — илм-фан битмас-туганмас хазинадир. У моддий ва маънавий юксалиш калитидир. Лекин илм-фан ҳадсиз бойликлар яратиб, ўзига ҳеч қандай эътибор талаб қилмайдиган перпедуум мобиле (абадий двигател) эмас. Унинг ўзига яраша талаблари ва «инжиқликлари» ҳам бор. Ундан мурувватини ва сахийлигини дариғ тутмаган жамият ўзлигини англайди, ҳар қандай буҳронлардан тез ва осон қутулади, моддий ва маънавий юксалиш ҳамда баркамолликнинг ҳақиқий соҳибига айланади.

Расулжон НОСИРОВ,
фалсафа фанлари доктори, профессор

«АТИРГУЛ»НИНГ МУАТТАР БЎЙИ

— Мукаррама опа, мана бу йил «Атиргул» танловида биринчи ўринни эгалладингиз. Мукофот олганда кўнглингиздан нималар кечди? Бу сизга, журналистик фаолиятингизга қандай масъулият юклади?

— Очиғини айта қолай, мукофот берганларини эшитганимдан бери учиб юрибман, гўё. Тақдирланишнинг гашти бошқача бўлар экан. Тўғри, ҳар йили турли даражадаги кўрик-танловлар ўтказилади, мукофотлар, унвонларга номзодлар сараланади. Минг шукрки, йилда бўлмаса ҳам тез-тез бу рўйхатларда менинг ҳам номзодим бўлади. Аммо, қандайдир ички андишага бориб, ўзимни у рўйхатлардан ўчиртириб, ўрнимга бошқаларни тавсия этардим.

Шу чоққача икки-уч марта тақдирланган бўлсам, у ҳам ўзим бехабар бўлган ҳолатларда юзага чиқиб қолган. 80-йилларда Тошкент вилояти ёш ижодкорларига ёшлар ташкилотининг мукофоти берилаётган йиғинда танлов ҳайъати раиси севимли шоир ва ёзувчимиз (раҳматли) Шуҳрат ака менинг исми-шарифимни қўшиб юборган эканлар...

«Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист» унвони билан тақдирланишимда қайси бир мухлисим, ғамхўрим бу мартабага мени тавсия этганидан ҳали ҳануз бехабарман. Ўшанда августнинг сўнгги кунлари эди. Уйда бетоб ётгандим. Куни билан бир неча бор қўнғироқ жиринглади. Дўстларим, дугоналарим мени табриклашарди. Иситма аралаш раҳмат, раҳмат, ўзингизни ҳам табриклайман, деб қисқа-қисқа жавоб бериб, гўшакни жойига қўярдим. Бу ҳол 6-7 марта такрорлангач, қувониб ўзим-ўзимга дедим: «Қандай яхши, одамлар бир-бирларини мустақиллик байрами билан муборакбод этадиган бўлишибди». Кечқурун ўғлим Музаффаржон қўлида «Халқ сўзи» газетаси билан кириб келиб деди: «Аяжон, бир оғиз айтмабсиз ҳам, касбдошларимиздан эшитдим. Президентимиз сизга «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист» унвонини берибди-ку! Мана ўқинг!».

Кейин Муҳтарама Улуғова, яна бир гал Дилбар Маҳмудовалар қистови билан танловларга асарлар топширдим. Бу гал Ойдин Ҳожиева маслаҳат-таклифларини ерда қолдирмай, бултур эълон қилинган мақолаларимнинг қўлимда борини жамлаб, танловга қабул муддати тугаётган дақиқаларда ҳайъатга топширгандим. Эшитишимча, Ўзбекистон оммавий ахборот воситаларини демократлаштириш ва қўллаб-қувватлаш ижтимоий-сиёсий жамғармаси кўрик-танлов ҳайъати аъзолари бир овоздан мени биринчи даражали диплом ва «Семурғ» телевизори билан мукофотлашга қарор қилибдилар.

Гулжамол, саволингизга жавобим орасида мукофот ва умуман тақдирланиш тафсилотларини бежиз айтмадим. Бу билан мен мукофот ҳам инсоннинг меҳнати ўзгалар томонидан тақдирланишининг, маҳоратини тан олишнинг бир белгиси эканини бугун англаганимни таъкидламоқчиман. Меҳнати, маҳорати тан олинаётган инсоннинг эса кўнгли ўсиши табиий. Ўксик кўнгиллилар эмас, ўсган кўнгиллларгина орзу-умидлар билан, ишлиёқ билан олға интилади. Бундай маънавий тикланиш эса ўз навбатида истеъдод, маҳорат, малакага озуқа бўлади. Улар, пировард натижада, шахснинг камолотига, жамиятнинг тараққиётига замин яратади.

Хусусан, 8 Март байрами арафасида, яқиндагина ташкил этилган аёл журналистларнинг «Нафосат» республика кенгаши таклифи билан юзага келган «Атиргул» танловининг илк мукофоти менинг ҳаёлимда сочилиб ётган юқоридаги мулоҳазаларни бир саҳифага жамлади. Айни вақтда у менинг руҳимга кучли таъсир этди. Яширмайман, сўнгги йилларда «Ўзимни ўтдан чўққа ураверib чарчадим, чоғи. Энди бу ёғи оладиган маошимни оқлаб ишлай олсам бас», деган кайфиятда эдим. Ҳайъат бошчилигида касбдошларим томонидан ёзувларимга эътироф ўзимга нисбатан қаттиқ талабчанлик руҳини, қаламимга ишонч туйғусини уйғотди. Мақолаларимни тенгдошларимнинг, навқирон журналистларнинг дадил чиқишлари билан ҳар жиҳатдан қиёслаб кўришга, нуқсонларимни англаб олишга ундади. Назаримда, (ҳақиқатан ҳам!) жуда оз ёзибман. Йўрғалаб турмаган қалам эса таноб тортишга, занглаб синишга маҳкум. Демак, «Атиргул»нинг муаттар бўйи мудрай бошлаган руҳимни уйғотди. «Эл кўнглини иншо эт, халқ хизматида бўл» деб Аллоҳ томонидан берилган муқаддас бурчимни қайта эслатди.

Уларнинг ҳаммасига «Атиргул» тимсолида берилган эътибор сабабчи бўлди. Мен бугун мана шу сўнгги жумлани таъкидлашни истардим: Ҳар қандай жамоада, ҳар бир касбда ишлаётган катта-кичик ходимларнинг ўзига, меҳнатига эътибор жуда катта қудрат экан.

Гулжамол АСҚАРОВА
суҳбатлашди

Тўғри назар

ТУРКИЙ ЭМАС, ЎЗБЕК!

Биз, ўзбеклар жуда қизиқ халқмиз. Бошқа туркий халқлар у ёки бу ёдгорликни айрим хусусиятларини асос қилиб ўзларига тортсалар, бизлар бевосита халқимизга тегишли ёдгорликларни ўзимиздан узоқлаштирамиз. Чунончи 1134 йилда Ўзбекистоннинг энг қадимги гўшаси — Хоразмда битилган «Муқаддимат-ул-адаб»даги ўзбек сўзларини ўзимиздан узоқлаштириб туркий деган умумий ном билан атаб келмоқдамиз. В.В.Бартолд 1902 йили Ўрта Осиёга қилган сафари чоғида Марғилон қозиси Хўжажон Рожийдан 1469 йил 11 май санаси қўйилган Умаршайх нишонини қўлга киритади. Афсус ва надоматлар бўлсинким, уйғур ёзувидаги ушбу ёдгорликни ҳам илмий асарларимизда туркий ёрлиқ деб келмоқдамиз. Ўзбекистон ҳудудида битилиб, бевосита тилимизга оид ёдгорликлар ўзбек тили ёдгорлиги бўлади-ку! Умуман ўзбек тили тарихи мутахассислари ўзбекларга оид ёдгорликларни халқимизга яқинлаштириш ўрнига олислаштирмоқдалар. Илмий ишларимизда уларни ўзимиздан шундай узоқлаштириб юбордикки, матнларни ўқиб ҳайрон қоласан киши.

Ўзбек ёдгорликларидаги унли ҳарфлар бир қўлланмада тил олди а деб аталувчи тескари **е**, рус тилига хос **ы**, думсиз у, белбоғли о белгилари билан берилса, бошқа қўлланмада тепасида қўш нуқтали а, о, у, орқали бериладики, бу илмга тамоман хилофдир. Ажабо, ота-боболаримиз турди сўзини турды, қичқирди калимасини қычқырды деб ёзганмилар? Эски ўзбек тилида тепасида қўш нуқтали а, о шунингдек ы белгиси бўлмаган. Агар тилшунос олимларимиз Маҳмуд Қошғарий, Толи Ҳиравий, Маҳдихон, Фазлуллахон барлос Фатҳ Алихон каби алломаларнинг асарларини асл нусхада ўқиганларида эди, ўзбек сўзларини бундай ёзмаган бўлур эдилар. Доно ота-боболаримиз ўзбек сўзларини қандай ўқиб, қандай ёзиш кераклиги ҳақида бебаҳо маълумотлар қолдирганлар. Афсус, биз улар ёзиб қолдирган маълумотларга амал қилмасдан ғарб олимлари изидан бориб, ёдгорликларимизни сунъий белгилар билан нашр қилаётирмиз. Эски ўзбек тилида юмшоқ а ҳам, қаттиқ а ҳам бўлмаган. Бу ғарб олимлари тўқиб чиқарган уйдирма. Биз эллик йилдан бери ғарб олимлари эски ўзбек ёдгорликларини қандай ёзган бўлсалар, шундай ёзиб келаётирмиз. Бу хатоларни тўхтатиш вақти келди. Бошқа туркий халқларга ўхшаб ота-боболаримиз бизга эски тил ҳақида кам маълумот қолдириб кетган деб нолий олмаймиз. Аксинча, ота-боболаримиз нодир луғатлар орқали эски ўзбек сўзларини қандай ёзиш кераклиги ҳақида бебаҳо маълумотлар қолдириб кетганлар. Биз улардан миннатдор бўлиб ёдгорликларимизни улар қолдирган маълумотлар асосида ўзбек тилига яқинлаштириб нашр қилишимиз керак.

Эргаш УМАРОВ

ОЗОДЛИК БЎЛМАСА, НИМА ҚОЛАДИ?

Жадидлар ҳаракатининг сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий замини

Мустақиллик шарофати ила матбуот саҳифаларида Бегали Қосимов, Шерали Турдиев, Наим Каримов, Аҳмад Алиев, Дилором Алимова ва бошқа муаллифларнинг жадидлар фаолиятига бағишланган сермазмун мақолалари чоп этилди. Улар тарихимизда ўчмас из қолдирган, лекин совет даврида сурбетларча қораланган жадид ҳаракатини холисона ўрганиш ва оммалаштиришга ҳисса қўшдилар.

Аммо, жадидлар ҳаракатини юзага келтирган заминларига доир масалаларни ёритиш ҳамон ўз ечимини кутмоқда. Мазкур ишда уларни ўрганишга ҳаракат қилинди. Шубҳасиз, бу катта масалани бир мақола тўла-тўкис ҳал этишнинг иложи йўқ, албатта. Ўйлайманки, муҳтарам ўқувчилар буни ҳисобга оладилар.

Маълумки, муҳим тарихий воқеалар тасодифан ва фавқулодда содир бўлмай, ўзларининг илдизи ва заминига эга.

Шунга ўхшаш жадид ғоялари ва ҳаракати ҳам XIX асрнинг иккинчи ярми XX аср бошларидаги шароитга боғланган ҳолда шаклланди ва тобланди. Бошқачароқ айтганда, улар ўша давр сиёсий, иқтисодий ва маънавий ҳаётининг акс садоси сифатида гавдаланди.

Сиёсий замин

Жадидларнинг сиёсий фаолиятининг негизи мустақиллик ва озодлик ғоялари билан суғорилган эди. Бу ғоялар аввалambор XIX асрнинг 50-70 йилларида ўзбек халқининг Россия тажовузига қарши жангларда ўз ифодасини топган эди. Улар Рус давлатининг Туркистон заминида ҳукмронлиги ўрнатилгандан кейин ҳам халқнинг қалбида жўш уриб турди. Улар ҳамиша ўз халқи ишида ва дардида яшаган ва унинг озодлиги учун жонини тиккан жадидларнинг онги ва қалбини чулғаб олди.

Чунки Рус давлати минтақада миллий давлат ва қўшинни тугатиб, мустақилликни барбод этди. У ўзининг манфаатларини таъминлайдиган сиёсий-маъмурий тизимни ташкил этиб, бутун минтақанинг ягона эгаси бўлиб қолди. Рус ҳукумати 1867 йилда Туркистон генерал-губернаторлигини ташкил этиб, К.П.Кауфманни биринчи губернатор қилиб тайинлади. У 1868 йил 1 январ куни Тошкент шаҳрининг нуфузли кишилари ҳузурида нутқ сўзлади. У ўз сўзида Рус давлатининг Туркистон заминига бостириб кириши ва қонли урушларини оқлаш ва хаспўшлаш учун кўп найрангбозлик қилди. Зеро, у хонликлар даврида ўлкада адолатсизлик ва зўравонлик ҳукм суриб, гўё халқ оммаси ҳамиша оғир аҳвол ва азоб-укубатда яшаганлигини таъкидлади. Шу боис рус давлати туб аҳолига озодлик ва фаровон ҳаёт бахш этиш мақсадида Туркистонни эгаллаган эмиш. У ўзи тузган истибдод сиёсий-маъмурий тизимини мақтаб шундай дейди: «Бахт-саодат келтирувчи янги тартиб ва қонунларни ва улуғ императорнинг марҳаматини англашга туб аҳолининг ақл-идроки етармикин?.. Такрор огоҳлантираманки, сизларнинг тақдирингиз ўз қўлларингизда. Агар ўз фойдангизни ўйлаб ва бизнинг марҳаматимизни ҳис этиб Рус ҳукуматига хайрихоҳлик билан муносабатда бўлсангизлар, бахтли ҳаётга эришасизлар, бордию, сизлар бошқача иш юритиб, ҳукуматга қарши турсангиз, ҳокимият куч ишлатишга ўтади».

Кўриниб турибдики, К.П.Кауфман ўзини мана шундай салоҳиятли давлатнинг Туркистондаги вакили сифатида гавдалантирди. Аммо, кўп ўтмай Рус давлатининг ҳам, шахсан унинг ўзининг ҳам никоби йиртилиб, халқни бошқариш ошкора бўлди. Чунончи, К. П. Кауфман босқинчилик ва талончилик урушини давом эттириб, Бухоро, Хива ва Қўқон хонликларини ваҳшийларча босиб олди. Шундан кейин Рус ҳукумати минтақани Туркистон генерал-губернаторлиги, Бухоро ва Хива хонликларидан иборат уч қисмга тақсимлаган ҳолда бошқарди. Рус ҳукумати генерал-губернатор лавозимига улуғ миллатчилик руҳи билан суғорилган, қаттиқ қўлли кимсаларни тайинлади. Улар ўлкада мустамлакачилик сиёсати ва миллий зулмни изчиллик билан амалга ошириб, бойликларни талашда муҳим ўрин эгалладилар. Шу боис уларнинг исм-шарифларини келтириш ва билиб қўйиш фойдадан холи бўлмайди деб ўйлаймиз.

К.П.Кауфман (1867-1882); Н.А.Тевяшов (1904-1905)
М.Г.Черняев (1882-1884); Д.И.Субботич (1905-1906)
Н.О.Розенбах (1884-1888) Н.И.Гродеков (1907-1908)
А.Б.Вревский (1889-1898); П.И.Мищенко (1909)
С.М.Духовский (1898-1901); А.И.Самсонов (1909-1913)
Н.А.Иванов (1901-1904); А.Н.Куропаткин (1916-1917)

Улардан ташқари 1914-1916 йиллар орасида Флуг, Мартсон ва Ерофеев деган кишилар вақтинчалик губернатор бўлиб турганлар. Генерал-губернаторлар ўзларининг ёрдамчилари ва махсус кенгаш аъзолари билан иш юритганлар. Генерал-губернаторлик қошида ижроий орган — идора (канцелярия) бўлиб, уч бўлимни ўз ичига олган. Биринчиси бошқарув ва маъмурий шахслар, иккинчиси ер, солиқлар, қурилиш, алоқа, ўқув ва санитария, учинчиси молия ва ер солиқларига доир масалалар билан шуғулланган. Шунингдек, бу бўлим вақф мулклари, статистика ва хорижий фуқароларни назорат қилиб турган. Идора қошида Бухоро ва Хива хонликлари билан алоқани таъминловчи Бухоро «дипломатия агентлиги» ҳам фаолият кўрсатган. Ўлканинг олий ва ўрта бошқарув лавозимларига чор генераллари ва офицерлари тайинланди. Генерал-губернаторлик таркибига Сирдарё, Фарғона, Самарқанд, Еттисув ва Каспий орти вилоятлари киритилиб, Тошкент шаҳри унинг марказига айлантирилди. Вилоят ва унга қарашли уезд бошлиқларига ҳам ҳарбий кишилар қўйилди.

Вилоят ҳарбий губернаторлари ўз қўл остидаги шаҳар, қишлоқ ва овулларнинг устидан қаттиқ назорат ўрнатиб мустамлакачилик сиёсатини амалга оширганлар. Бу ишда вилоят бошқармаси ижроий орган сифатида муҳим ўрин эгаллади.

Вилоят ҳисобидаги уездларга катта-кичик шаҳарлар, қишлоқ ва овуллардан ташкил топган волостлар кирган.

Ўлкадаги қуйи бошқарувига, хусусан волост, қишлоқ ва овул оқсоқоллик лавозимларига маҳаллий аҳолининг вакиллари «сайлов» йўли билан тайинланган. Улар чор маъмуриятининг кўрсатмаларини сўзсиз бажарадиган ва ўта итоаткор кишилар ҳисобланган.

Шундай қилиб, кўрдикки, маҳаллий юқори табақа вакиллари олий ва ўрта бошқарув лавозимларидан маҳрум этилиб сиёсий майдондан суриб ташланди. «Маҳаллий халқнинг орасида, — деб ёзганди Фарғона вилояти губернатори, — хоннинг амалдорлари ва айниқса руҳонийлар сингари душманларимиз кўп. Биз бу ўлкага келганимиздан кейин улар фақат мавқеларигина эмас, балки яхши ҳаётни таъминловчи имкониятлардан ҳам айрилдилар. Ўша тоифадаги кишилар ўз жамиятининг руҳи ва заиф томонларини яхши билганликлари учун аввалги тартибларни тиклаш мақсадида халқни русларга қарши отлантиришга қодирдирлар».

Дарҳақиқат, хонлик даврида ўз Ватани учун хизмат қилган кишилар оз эмас эди. Улар фақат даромадлардан айрилганликлари учун эмас, балки она-юрт мустақиллигини тиклаш учун курашга тайёр эдилар. Ҳатто улардаги мустақиллик учун кураш ҳаракати XX аср бошларига, яъни кейинги авлодга мерос сифатида ўтиб борди. Бу хусусда архив манбасида шундай дейилган: «Рус давлатига бўйсундирилганига қадар Фарғона мустақил давлат ҳисобланиб, ўзининг тарихи, ҳукмрон синфи ва бошқарув тизимига эга эди. Улар йўқолганига ҳали чорак аср бўлгани йўқ. Шунингдек, янги шароитга мослашиш учун бир кишининг умри ўтгани йўқ. Илгари ҳукмронлик қилган нуфузли табақаларнинг оддий кишиларга айланиши жараёни жуда қийин ва аламли кечмоқда. Шунинг учун тасодифий ҳодисалар бўлишини назарда тутган ҳолда, маҳаллий аҳолини қаттиқ назорат остида сақлаб туриш зарур. Чунки улар ўз ҳолига ташлаб қўйилганлиги учун доимий равишда назорат қилишнинг имкони йўқ. Янги тартиб ва қонунлар орқасида уларнинг фақат жамиятдаги мавқеига эмас, балки вақф ерларидан олинадиган даромадларининг қисқартирилиши туфайли иқтисодий манфаатларига ҳам зиён етказилди.

Чор ҳукумати биринчи навбатда, дин пешволарини энг хавфли душман ҳисоблаб, уларни имкони борича «бурчакка қисиб» қўйишга ҳаракат қилди.

Маълумки, чор ҳукумати қозилик судини сақлаган бўлса-да, лекин қозилар қаттиқ назорат ва қўрқув остида ушлаб турилди. Масалан Қўқонда 25 қози эски қабристонларни бузмасликни сўраб ариза ёзганларида, улардан бир нечтаси лавозимларидан четлатилди. Шундан кейин бир гуруҳ нуфузли кишилар норозилик хати ёздилар. «Хонлар вақтида, — дейилган унда, — қозилар шариат қонунларини билганликлари учун мукофотланганлар. Аммо халойиқ қозиларнинг бекордан бекорга лавозимларидан бўшатилганини билмайди. Чунки улар ҳеч қачон шариатга зид ишларни қилмаганлар».

Чор маъмуриятининг қозиларга нисбатан қўллаган адолатсизлиги жамоа аҳлининг норозилиги ва нафратини янада кучайтирди. Шунинг учун вилоят ҳарбий губернатори А.А.Абрамов қўзғолон кўтарилишидан қўрқиб, агар тартибсизликлар рўй берса, у вақтда қозиларнинг Сибирга сургун қилинишини маълум қилди. Айни пайтда Қўқон уездининг бошлиғи, агар дин пешволари тартибсизликларда қатнашсалар, мадрасаларнинг ёпилиши ва вақф ерлари тамомила давлат ихтиёрига ўтказилишини билдирди. Шикоятга имзо чеккан қозилардан 10 киши ҳибсга олинган эди. Шунингдек, уларга хайрихоҳлик билдирган элликбошилардан 8 таси қамалди. Бу ҳолат оғир ҳаёт кечираётган халқнинг норозилигини кучайтириб, оломон тўплана бошлади. Натижада, хавфли вазият юзага келиб, қўзғолон кўтарилиши аён бўлиб қолди. Бундан чўчиб кетган ҳарбий губернатор қози ва элликбошиларни қамоқдан озод этишга мажбур бўлди. Қози Мулла Ашур шикоят ташаббусчиси сифатида Сибирга сургун қилиниши керак эди, лекин вазият кескинлашгани туфайли бекор қилинди. Чор давлати ўлкада ўзига мустаҳкам таянч ҳосил қилиш ва ерларни ўзлаштириш мақсадида шаҳарлар ва посёлкаларини бунёд этди. Бу жойларга минглаб руслар жойлаштирилди. XIX аср охирига келиб ўлкадаги руслар сони 197,420 кишига етди. 1909 йилда эса улар 619,320 кишини ташкил этди. Бунинг орқасида ўлкадаги ўтроқ ва кўчманчи аҳоли унумдор ерлар ва яйловларнинг талай қисмидан маҳрум бўлиб оғир аҳволга тушиб қолди. Ўлкада русларнинг тобора кўпайиб бориши сиёсий жиҳатдан ҳам туб аҳолига ўта хавфли эди. Зеро, улар Рус давлатининг мустамлакачилик ва улуғмиллатчилик сиёсатини мустаҳкамловчи омиллардан бири бўлган.

Шундай қилиб, кўрдикки, XIX асрнинг иккинчи ярим-XX аср бошларида Туркистон заминида мустамлакачилик ва улуғмиллатчиликка асосланган сиёсий-маъмурий тизим ҳукм сурди. Рус ҳукумати Ўзбек ва бошқа туб аҳолига сиёсий ва инсоний ҳуқуқлар беришни хаёлига ҳам келтирмади. Рус матбуотида ва илмий асарларда Туркистон ўлкаси очиқдан-очиқ «Россия мустамлакаси» номи билан изоҳланди. Иш шу даражага бориб етдики, «Русский Туркестан» («Рус Туркистони») атамасини ишлатиш одат тусига айланди. Шунингдек, туб халқ ўзбек ва қозоқ сингари асл номлари билан эмас, балки «инородец» («бегона уруғ»), «туземец» («ерли аҳоли») деб юргизилди. Қозоқлар эса «киргизы» («қирғизлар») номи билан аталди.

Мустақилликнинг йўқотилиши, сиёсий ҳақсизлик ва адолатсизлик бутун жамият аҳлини Рус давлатига қарши кучли мухолифатга айлантирди. Уларни орасида маҳаллий юқори табақаларнинг илғор вакиллари ҳам бўлиб, озодлик ғоялари борган сари куч-қувватга тўлиб борди. Бу ғоялар жадидлар сиёсий фаолиятининг асосини ташкил этди. Жадидлар мазлум халқни озодлик курашига даъват этдилар. Зеро, Абдурауф Фитрат шундай ёзган: «Эй улуғ Турон, арслонлар ўлкаси. Сенга на бўлди. Дунёни «урхавалари» билан титратган йўлбарс болаларинг қани. Нечун товушлари чиқмайдир?.. Нечун чекиндилар? Нечун кетдилар? Кураш майдонларин ўзгаларга нечун қўйдилар».

Бинобарин, жадидларнинг йўлбошчиларидан бири бўлмиш Фитрат ўтмиш мисолида халқни довюракликка чақириб она-юрт учун курашга отлантиради. У ўзининг «Темур сағанаси» номли пиесасида Рус давлатининг мустамлакачилик сиёсати орқасида Туркистон ўз шон-шуҳратини йўқотиб, оёқ ости қилингани, хўрлангани, талангани ва хонавайрон бўлгани ҳақида баён этди.

Беҳбудийнинг 1906 йил 2 октябрда «Хуршид» газетасида чоп этилган мақоласи ҳам диққатга сазовордир. У бунда руслар, яҳудийлар ва бошқа халқларга ўхшаб барча мусулмонлар ҳам битта сиёсий партияни тузишларини таъкидлади. У Россияда фаолият кўрсатаётган партияларни монархистлар, кадетлар, социал-демократлар ва социал-революционерлардан иборат тўрт гуруҳга бўлади. Унда монархистлар партиясининг мусулмон аҳлини иқтисодий-маданий жиҳатдан ривожланишига қарши туришини қоралаган. Шунингдек, социалистик партияларни хусусий мулкни тугатиб ишлаб чиқариш воситаларини умумлаштиришга ҳаракат қилаётганликларини танқид қилган. Беҳбудий социалистларнинг хусусий мулк, шахс ва оила ҳақидаги қарашларни ўта зиёнли ва мусулмонларнинг манфаатларига зидлигини очиб ташлайди.

У кадетларнинг конституцияли давлатни ташкил қилиш, «ҳарбий кенгаш» ўрнига думани таъсис этиш ҳақидаги дастурини мақтаб, мусулмонларга ҳам тенглик, эркинлик ва тараққиётга эришиш имкониятларини яратишини уқдириб ўтади. У мана шу дастур асосида ягона мусулмон партиясини тузиб, биргаликда ва ҳамкорликда озодлик учун курашга чақиради.

Тарих — ибрат

Жадидларнинг сиёсий курашларини тасаввур этишда 1913 йилда «Туркистон овози» ва «Голос Туркестана» газеталарида кўтарилган қуйидаги уч масала ҳам диққатни жалб этади:

1. Сибир темир йўлидан то Афғонистон ва Эронгача бўлган жойда яшаётган бутун ерли халқлар билан руслар орасида ҳуқуқ ва солиқлар соҳасида тенгликни вужудга келтириш.

2. Кўчманчи ҳаёт кечирувчи мусулмонларга қишлоқ ва шаҳарлардан жойлар бўлиб берилганига қадар кўчиб келаётган русларга ер бермаслик.

3. Замонавий маърифатни тарқатиш.

Ушбу масалаларнинг йўналиши Рус давлатининг улуғ миллатчилик сиёсатига қарши қаратилган эди, албатта.

Миллий буржуазиянинг вакиллари орасида жадидларнинг мустақиллик ва озодлик ғояларига ҳамдард кишилар оз эмас эди. Масалан, андижонлик миллионер Миркомил Мирмўминов 1915 йилда «сиёсий жиҳатдан ишончсиз ва давлатга хиёнат қилган шахс» сифатида терговга тортилган.

Аммо, у пора бериб қутулиб қолган. У 1916 йил қўзғолони вақтида ҳам Рус ҳукуматининг сиёсатига қарши зимдан иш юритган. Миркомилбой Мирмўминов императорнинг туб аҳолини мардикорликка олиш ҳақидаги Фармонини қоралаб унга қарши курашишга даъват этган. Бу ҳақда унинг Қўқон ва Марғилоннинг нуфузли кишиларига йўллаган махфий хатлари далолат беради. У Қўқондаги ишончли кишисига ёзган хатида шундай деган: **«Сизга маълум бўлсинки, Қўқон аҳолисига ва бойларга одамларни мардикорликка бермасликларини тайинланг. Қўркманглар, Россия оғир аҳволда, мени ўзим бордим ва билдим. Қачонки, одамлар мени устимдан шикоят қилганларида, мени жавобгарликка тортмадилар, чунки 150 минг сўм бериб қутулдим.**

Ҳозирги шароитда рус амалдорларига минг сўм берилса, бас... Андижон тақдири мени қўлимда. Бу хатни ўқи, тез жавоб бер ва махфий ушла»...

Шундай мазмундаги хат Марғилондаги Сайид Мамад Эшон номига ҳам ёзилган.

Миркомил Мирмўминов бундай хатларни бошқа шаҳарларга ҳам юборганлиги маълум. Шу равишда у ўз халқини мустамлакачиликка қарши бош кўтаришига ҳаракат қилган эди.

Демак, Туркистон заминида ўзга давлатнинг ҳукмронлиги орқасида миллий давлатнинг барбод этилиши ва улуғ миллатчилик сиёсати жадидларнинг озодликни тиклашга қаратилган сиёсий ғояси ва курашини шакллантирди.

Ҳамид ЗИЁЕВ,
профессор

Охири. Боши ўтган сонларда

МУХТОРИЯТ ҒОЯСИ:

ТАРИХИ, АМАЛГА ОШИШИ, ҲАЛОКАТИ

Маромномадаги масъулиятли масалалардан бири ер масаласи эди. Маълумки, Русия Туркистонни забт этгач, хусусан Столипин аграр ислоҳоти йилларида чор ҳукуматининг сиёсати ўлканинг энг яхши ерларини рус деҳқонлари (ёки казаклари)га олиб беришни қўллабқувватлади. Натижада, Еттисув, Жалолобод, Андижон каби вилоятларда талайгина серҳосил ерлар руслар қўлига ўтиб кетди. Маромномада ана шу адолатсизликка барҳам бериш кўзда тутилганди. Шу боис маромноманинг олтинчи қисми бутунлай ер масаласига бағишланганди. Мазкур тўрт моддадан иборат қисмнинг 1-моддасини олиб қарайлик.

«VI. ЕР МАСАЛАСИ»

1. Фирқа подшоҳлик мулкларини ва подшонинг хусусий ерларини ва кинязлар хонадони махсус ерларини барчасини бадалсиз мусодара қилинуб, ҳосил мажмуидан лозим миқдорича экинчилик ила машғул бўлғон маҳаллий халқга сотмак ёки ижарага бермак тариқи ила тақсим этилуб, ер берилишини лозим топадур».

Ушбу моддадан кўриниб турибдики, турли йўллар билан подшоҳлик тасарруфига ўтиб кетган, князлар ихтиёрига берилган ўлка ерларини, гарчи маҳаллий аҳоли вакилларига (асли эгаларига) сотиш йўли билан қайтариш кўзда тутилса-да, бу миллат мавжуд бўлишининг таркибий белгиси — ўз ҳудудига эгалик шартини сақлаб қолиш мақсади илгари сурилган.

Қолган уч модда хусусий ерлар тўғрисида бўлиб, Туркистонда жуда катта ер эгалари бўлмагани сабабли маҳаллий аҳоли қўлида бўлган хусусий ерлар ўз ҳолича, яъни эгалари қўлида қолдирилиши мўлжалланган. 3-модда Туркистон ғалаён ва қўзғолонлар туфайли (Мингтепадаги Дукчи эшон воқеаси каби) қишлоқларидан ҳайдалиб, ерлари бошқалар тасарруфига берилган ҳолатлар тўғрисидадир. Бу моддада мазкур ерлар ва қишлоқлар аввалги эгаларига қайтарилиши шарт қилиб қўйилган.

4-модда эса, ҳукумат ва жамоат тарафидан мусодара қилинган вақф ерлари ҳам асл эгаларига қайтарилишини назарда тутади.

Маромноманинг ушбу тўрт моддасидан хулоса чиқариш мумкинки, «турк адами марказият (федералист)» фирқаси аъзолари Ватанни ташкил этувчи «ҳужайра»ларни босқинчилар қўлидан олиб, асли эгаларига қайтаришни мақсад қилиб қўйишган. Бу эса ўша давр учун ниҳоятда дадил қадам эди. Фикримизнинг далили учун шу ўринда бир мисол келтиришни жоиз деб биламиз.

Феврал инқилобидан сўнг, муваққат ҳукумати таркибида бош вазир лавозимини эгаллаган Керенский қабулига туркистонлик бир гуруҳ вакиллар 1917 йилнинг 24 августида киришга муваффақ бўладилар. Улар Туркистонда ер сотув-олув ишларини ман этувчи қонуннинг ўзгартирилишини илтимос қиладилар. Бунда, албатта, Керенскийнинг «туркистонлик», яъни «юртдош» эканлигига ҳам соддадилларча умид қиладилар: «ўлдими, ҳар қалай, юртдошимиз, бизнинг дардимизни тушунса керак», деб ўйлайдилар. Керенский ер ҳақидаги қонун (ер сотув-олувни тақиқловчи қонун) ички Русияга тааллуқли бўлиб, у Туркистонга алоқаси йўқ, деб ишонтиради. У мазкур қонуннинг тез орада қайта кўриб чиқилишига ваъда беради. Бош вазир туркистонликларга ёқиш учун «Тошканд халқи мени ўзининг манфаатларин ҳимоя қилувчим деб танисун» дея «ширинкалом» қилади. Бундай ширин сўзларни у, эҳтимол, инсон сифатида айтиши мумкин. Лекин бу унинг босқинчи давлат вакили сифатидаги асл қиёфасини ўзгартирмасди. Эрк, озодлик, истиқлол руҳидаги ҳаракатларни (унингча, тартибсизликларни) назарда тутиб, «юртдош»ларини қаттиқ огоҳлантирганди: «Туркистонда Русияга қарши қандайдир ҳаракатлар бошланувға ҳозирланувлар ҳақида чиқғон хабарларга мен ишонмийм. Лекин шунлайда огоҳ бўлунгизки, агарда ондай-мундай тартибсизликлар чиға қолса, олар жиддий суратда босдирилачақдир».

Маромноманинг «Ишчилар масъаласи», «Адлия масъаласи», «Маориф ишлари» қисмларида ҳам ўша даврда муҳим бўлиб турган масалалар ўз аксини топган. Биз маромномада халқ маорифи билан боғлиқ бир масаланинг қандай ҳал этилганига эътиборни қаратмоқчимиз.

Маълумки, ҳар бир миллатнинг истиқболи — шу миллат вакиллари фарзандларининг она тилини қанчалик билишлари ва унга бўлган муносабатига кўп жиҳатдан боғлиқ. Шу боис маромномада бошланғич ва ўрта мактабларда дарс мухториятли вилоятнинг аксар аҳолиси сўйлайдиган тили ва шевасида олиб борилмоғи, олий мактабларида эса, «Жумла туркларнинг умумий адабий тили ва шеваси илан дарс берилур», деб кўрсатилганки, бу ўша давр шароитида энг тўғри ечим эди.

Хулоса қилиб айтганда, «Турк адами марказият (федералист)» фирқасининг маромномаси Туркистон жадидларининг давлат тизими тўғрисидаги қарашлари ҳақида тўла тасаввур беради. Мазкур маромнома Туркистон мусулмонларининг IV ўлка қурултойи томонидан 1917 йил 27 ноябрда Қўқон шаҳрида эълон қилинган Туркистон мухториятининг давлат тилимизга асос бўлиши керак эди. Лекин Туркистон мухторияти эълон қилингач, унинг давлат тизимини мухториятчилар қонун йўли билан мустаҳкамлашга улгуролмадилар. Қурултой иштирокчилари мухторият эълон қилишгач, тез орада умум Туркистон таъсис мажлисини чақиришга қарор қилганлар. Ана шу таъсис мажлиси Туркистон мухториятининг бўлажак давлат тизимини қонуний йўл билан белгилаши керак эди. Таъсис мажлиси очилгунча Туркистон мухториятининг давлат ҳокимияти Туркистон Муваққат Шўроси ҳамда Туркистон халқ бошқаруви ихтиёрида бўлмоғига қарор қилинганди. Туркистон Муваққат Шўросининг таркиби 54 кишидан ташкил топган бўлиб, унинг учдан бири Туркистон аҳолисининг 7 фоизини ташкил этувчи европалик аҳоли вакилларига ажратилган эди.

Умуман, Туркистон мухториятнинг ҳужжатларини тайёрлаш ва тасдиқлашда иштирок этган илғор фикрли маҳаллий зиёлилар мазкур ҳужжатларнинг ўзига хос демократик ибтидо асосида бўлишига эришганлар.

Туркистонда миллий-територриал автономия эълон қилинса, А. Цаликов огоҳлантирганидек, ҳокимиятни хон, бек, бой, уламолар реакцион қисмининг эгаллаб олишлари хавфи сақланиб қолмокда эди. Бундан туркистонлик айрим зиёлилар, жадидлар ҳам хавфсирагандилар. Туркистонда консерватив кучга айланиб қолган уламолар ва уларнинг ҳаммаслаклари мавжудлигини эътибордан соқит қилиб бўлмайди. Шу ўринда бир нарсани ҳам қайд этиш лозим. Аксар адабиётларда уламолар ҳақида бир ёқлама, яъни фақат салбий фикр юритилади. Аслида уларнинг тарихдаги ижобий хизматларини ҳам унутмаслик керак. Буни умум Русия мусулмонларининг 1-қурултойида уламолар вакили Ҳасан Ато Абиший тўғри баён этган. «...Уламо ҳақинда бир сўз айтуб кетмоқчи бўлам, — деганди у съезд минбаридан. — Динингизни, миллатингизни сақлов йўлинда уламонгиз сизга ҳар вақт ёрдамда бўлди: Русия мусулмонларина дин, ёзув уйратди. Уламонинг аҳамиятин четлар билдилар. Миссионерлар ҳам ҳукумат турк-татар халқларининг руслашмовларининг туб сабаби уламо эканлигини билар эди. Ҳам битун ўринда уламо синфини оёқ чолурға тиришди. Сиз уламони сўнга қадар диний ишларингизнинг, маорифингизнинг бошинда этуб келдингиз. Бизни баъзилар руҳоний деб отийлар. Биз руҳонийлар тугил, биз дин олимларигина. Биз ойрим синф тугил. Бизнинг баъзибиз крестян, базибиз мешчан, биз сиздан айрим тугил,. биз - сиз (Сиз — биз)» («Эл газетаси, 1917 й., 4 май»).

Айни пайтда, уламоларнинг консерватив қарашлар тарафдорлигини ва муайян ҳолларда жадидларга тўсиқ бўлганини ҳам қайд этиш адолатдан бўлур эди. Буни қўшма жумҳурият талаб этишда ҳам ҳисобга олмоқ зарур, деб билишарди жадидлар. Таниқли ўзбек публицисти ва ёзувчиси Мирмуҳсин Шермуҳамедов «Туркистоннинг усули идораси ҳақинда» сарлавҳали мақоласида федерация барпо этиш Туркистон учун ҳали барвақтроқ, дейди. Негаки, «Русияда малъун эски ҳукуматнинг истибдоди умумиятла емирилди, лекин Туркистонда истибдод энди қувватлайди...

Ўзининг шахсий ва киса манфаати учун диний ва миллий ҳуқуқларимизни оёқ остина олиб тобтағон провақатор уламолар ила буржуаз золим бойлардир...

Яхши билингларки, агарда Туркистон ўзига мустақил идора бўлса, мутаассуф ул вақт Туркистонда маданият, фунун ва маориф мутлақо емирилур. Чунки «Алҳамдулиллоҳ, энди мусулмонобод бўлди», деб иш бошинда турувчи ақлли бошлар қисқа киюм кийганларни, соқол қирғонларни, чоч, миқ қисқартмоғонларни, янги усулда ўқуғонларни, русча сўзлаша билганларни «Булар бит кофир, буларнинг жазоси зиндон ё ўлум» деб миллатнинг энг суюклу азиз болаларин қоронғу зиндон ёки дор оғочларинда бирма-бир йўқ қилуб, ёшларнинг томирин қуритувлари бик маълум: Буларнинг қурғон плонлари ҳозирданук шул...»

Афсуски, бу башоратнинг маълум қисми Туркистон мухторияти эълон қилингандан сўнг рўёбга чиқди. Мухторият эълон қилинганда тузилажак жумҳурият шариат асосидаги демократик характерда бўлиши керак эди. Лекин болшевиклар билан тўқнашилиб, фожиа бошлангач, уламолар урушнинг учинчи кунида Эргашни оқ кигизга солиб хон кўтардилар... Жадидлар европача кийимларини ечиб, салла-чопон кийишиб, уламолар орқасидан судралишга мажбур бўлдилар, деб ёзганди Ғиёсов деган тарихчи.

Туркистон мухториятининг қонли фожиалар билан тугашида уламоларнинг хонликни қайта тиклашга бўлган уринишлари ҳам муайян даражада сабаб бўлганди. Хонлик тузумига қайтиш, бунинг устига, Эргашнинг оломон кўринишидаги аскарларига умид боғлаш — булар мухториятчиларни муқаррар ҳалокатга олиб борувчи омиллар эди.

Туркистон мухториятчиларининг муайян қисмида бўлган сусткашликни ҳам қайд этиш лозим. Жумладан, қон тўкилмаслиги учун ниҳоятда эҳтиёткорлик билан иш кўриш тарафдори бўлган Маҳмудхўжа Беҳбудий Қўқондаги қурултой минбаридан туриб шундай деганди: «Биз мухторият эълон этдик. Лекин бизнинг бу мухториятимизни бошқалар тасдиқ этарга тевиш, шуниси мумкин тугил, мана, сулҳ бўлур олдинда, шубҳасиз, бирор ерда сулҳ кунфронсаси бўлур. Шунда бизнинг Туркистон ўлкасининг ҳам вакиллари бўлурға керак: олар бизнинг бутун ҳол ва аҳволимизни сўйласунлар, ҳақларимизни талаб этсунлар... («Вақт», 1917 й., 21 декабрь).

Бу фикр, албатта, тўғри эди. Лекин эълон қилинган Туркистон мухториятини сиёсий, иқтисодий ва бошқа жиҳатлардан мустаҳкамлашга қаратилган кескин чораларни зудлик билан кўриш талаб қилинарди. Ҳолбуки, айрим мухториятчилар 1917 йилнинг 28 ноябрида чиқарилиши кутилган умум Русия таъсис мажлисида Туркистон мухториятини қонуний тасдиқдан ўтказишга ҳам умид боғлаб туришганди. Бу эса амалга ошириб бўлмайдиган орзу эди. Тарихнинг шундай дақиқалари бўладики, бир қарорга келиш ва бу қарорни мустаҳкамлаш учун дадил ва ўйланган ҳаракатлар қилиш лозим бўлади. Бу жиҳатдан 1991 йил 31 августда Ўзбекистон мустақиллигининг дадиллик билан эълон этилиши ва бу қарорни мустаҳкамлашга қаратилган зарур ташқи ва ички сиёсатнинг зудлик билан шакллантирилиши характерлидир.

Жадидларнинг давлат тизими ҳақидаги қарашларини янада ойдинлаштирувчи ҳужжат — бу 1917 йили Фитрат томонидан тузилган ва ёш бухоролилар фирқаси Марказий Кўмитаси тасдиқлаган Бухорода «Ислоҳотлар лойиҳаси» бўлиши мумкин эди. Афсуски, «бу лойиҳа конституция масаласини олдиндан ҳал қилмай, мамлакатни бошқаришнинг монархия формасини ўзгартирмай, иккита асосий мақсадни кўзлайди. Конкрет таклифлар мана шу мақсадларни амалда рўёбга чиқаришга қаратилган».

Бу икки мақсад шундан иборат: «Бухорода ҳуқуқ асосига қурилган давлатчиликни жорий қилиш ўрта асрдан қолган Шарқ деспотизмини европача маърифатли монархия билан алмаштириш ҳамда Бухоро меҳнаткашлар оммасининг фаровонлиги ва маданийлигини ошириш негизида Бухорони иқтисодий-сиёсий ва ҳарбий жиҳатдан мустаҳкамлашдан иборат эди».

Лойиҳада парламент ташкил этиш ҳатто эсланмаган ҳам, «нозирлар сайланиб қўйилиши ва халқ олдида жавобгар эканлиги лойиҳанинг бирор жойида айтиб ўтилмаган. Шу сабабли бу лойиҳа ҳатто Бухоро шароитида ҳам талабга жавоб бермас эди».

Хулоса қилиб айтганда, жадидларнинг мухторият, давлатчилик тўғрисидаги қарашлари ўша пайтдаги Русияда мавжуд сиёсий-ижтимоий ва инқилобий аҳвол билан боғлиқ ҳолда шаклланган. Улар мазлум халқларнинг Русиядан бутунлай мустақил бўлиб чиқиб кетишларини ҳали кун тартибига қўёлмаган эдилар. Бу қонуний ҳол эди, албатта. Чунки Русиядек қудратли империя чангалидан аста-секинлик билан, оқилона сиёсат юргизиш орқали бутунлай мустақилликка эришиш мумкинлигини улар яхши англаганлар. (Тарихан қиёс қилинадиган бўлса, 1991 йилнинг 31 августида Ўзбекистон Республикасини том маънода мустақил деб эълон қилиш қиёси йўқ ҳодиса бўлганди. Тасаввур қилайлик, ҳатто бир рота бўлсин, миллий гвардиясига эга бўлмасдан туриб, бутунлай мустақил давлат ташкил этилажаги ҳақида дадил қарорга келиш катта жасорат эди. Бу қадар катта жасорат билан Ўзбекистонни мустақил деб эълон қилган Республика Президенти И. А. Каримовнинг дадиллиги ва жасоратига тарих томонидан муносиб баҳо берилажак).

Жадидларнинг давлат тўғрисидаги қарашларининг ҳаётда амалга ошмай қолишига болшевикларнинг ҳокимиятни эгаллашлари тўсиқ бўлганди.

Маълумки, болшевиклар муваққат ҳукуматни қурол кучи билан ағдариб, ҳокимиятни эгаллаб олишгач, таъсис мажлисининг ўтказилишига йўл бермадилар. Таъсис мажлиси бўлгандагина халқ вакиллари Русияда қандай тузум, усули идора бўлишини қонуний белгиларди. Болшевиклар эса қонунсиз ҳолда ҳокимиятни ўз қўлларига киритиб олдилар.

Минг шукурки, жонажон Ўзбекистонимиз тўла мустақилликка эришди. Мана шундай пайтларда давлатимиз мустақиллиги учун курашган аждодларимизнинг (жумладан, жадидларнинг) меҳнатларига муносиб баҳо бериш, уларнинг тажрибаларини ижодий ўзлаштириш, йўл қўйган камчиликларидан сабоқ чиқариш — биз, мустақиллик бахтига эришган авлодлар учун маънавий бурчдир.

Бойбўта ДЎСТҚОРАЕВ

БАҒРИМДАГИ ДОҒЛАР

МЎРИ

Тўртинчи ҳикоя

Урушнинг машъум замони бўлса ҳам, ўша вақтдаги арафа кунлари ҳазин, лекин улуғвор, ҳайит кунлари эса файзли ва тантанавор ўтарди. Биз — болалар ҳайитни орзиқиб кутардик, аммо мен арафа кунидан қўрқар эдим. Унинг мунгли сабаби бор эди. Чин арафа куни уй иши жуда кўп бўларди. Кун қандай кеч бўлганини билмай қолардик. Уй, кўча ва ҳовли тозалаш, кир ювиш, ювиниб-тараниш, бир-биримизнинг сочларимизни майда қилиб ўриб, қариндош ва қўшниларникига ош олиб бориш, ҳайитда киядиган камтардан-камтар либосларни тайёрлаш, ёш қиз, жувонлар қошларига ўсма, оёқ-қўлларига хина қўйиш ва ҳоказо... Ҳайит куни мозор бошига бориб ўтганларни зиёрат қилишга ҳам биз болаларни олиб боришар эди. У ерда йиғи-сиғини эшитар эдик. Мозорбошига бориш юракни эзса ҳам, қўрқитмас эди. Мени қўрқитадиган нарса бошқа ва у уйда содир бўлар эди.

Эмишким, узоққа кетган кишини энг меҳрибон одами арафа куни кеча томон ўчоқ бошида ўтириб, мўри орқали чақирса, кетган киши албатта уйига қайтади. Онам арафа ошига қозон осишдан олдин тиловат қилар эдилар, сўнг мўридан фронтдаги акамларни, тоғамларни отларини айтиб чақирар эдилар. Худди акамлар томда туриб эшитаётгандай, хоҳласалар ҳозир тушадигандай, Бозорво-ю, ёлғизгинадан бағрим эзилди. Болам, кел-уу, деб ёлворар эдилар. Йиғидан овозлари титрар, узулиб-узулиб чиқарди. Кейин шу алфозда тоғамларни, Турдиво-ю, деб чақирар эдилар. Тоғамлардан қорахат келганини билганлардан кейин фақат акамларни чақирадиган бўлган эдилар. Бу чақириш шунчалик мунгли бўлардики, мен унга чидаб тура олмас эдим. Қулоғимни кафтларим билан маҳкам бекитиб, кўчага қочиб кетардим. Ўша овознинг таъсир кучи нимада эканлигини ҳамон англай олмайман. Ҳар қалай, икки сабабнинг бири ёки уларнинг йиғиндиси бўлса керак: аввало мўри овозга резонатор вазифасини ўтар, уни кучайтирар, қора бўлганлиги учунми, овоздаги мунгли нидони кучайтирар эди, назаримда. Натижада овоз юракларни увиштириб юборарди. Ниҳоят, онам акамлар ва тоғамларга қалбан, бевосита мурожаат қилганликларидан бўлса керак, шундай руҳий ҳолатга тушар эдиларки, уларни эзиб юрган айрилиқ ҳисси тиниқ, шаффоф, қўл билан тутгудек воқе бўлиб қолар эди.

Сўнг, йиғлай-йиғлай, ҳамма аскарларнинг, улар қатори акамларнинг ҳам эсон-омон қайтишларини илтижо қилар эдилар. Бу вақт мен ҳам уйга кирардим, биргаликда фотиҳа ўқирдик. Баҳоуддин пирларидан, Биби Сешанба, Биби Чоршанба, Биби Фотима оналари руҳидан мадад тилар эдилар. Мен эса акамлар ва тоғамларнинг эсон-омон қайтишларини илтижо қилар эдим. Бу аснода менинг кўнглимда онамнинг арафа куни бошдан-оёқ суриниб юришлари ниҳоят қизғин туйғуларга айланган эди.

Уруш тугагач акамлар қайтиб келганларида онамлар севинчдан тентак бўлаёзган эдилар. Энди улар ўтиб кетишди. Андуҳлар ҳам, қувончлар ҳам ортда қолди. Мўри ҳам бузилиб кетди. Арафа куни Наманганга бориб, кўча супуриб келиш имкони ҳам йўқ. Бироқ бағримдаги доғ ҳамон бағримда.

Болалигимнинг баъзи оқшомларида, айниқса, касал бўлганимда отамлар раҳматли мени кўтариб, алла айтар эдилар. Ўша аллаларнинг бир банди ўзимни таниганимдан бери қулоғим остида эшитилиб туради.

Боққа кирдим, оқ рўмол хотинни кўрдим,
Онамми деб зор йиғладим.

Болалик экан-да, ҳовлимизда оқ рўмол ўраган нотаниш аёлни кўрсам, дадамлар кўриб қолмасалар ҳам, йиғламасам эди деган ўйда бўлардим. Мана энди Тошкентдай азим шаҳар йўлларида оппоқ рўмолини Наманганча ёпинган, онамнинг шевасида гапиришаётган, юриш-туриши оналаримга ўхшаш аёлни кўриб қоламан-у, у мени енгиб бўлмас куч билан ўзига тортади. Енига бориб, рўмолининг учини кўзимга суришдан ўзимни зўрға тияман. Юзларига қарасам, у мендан анча ёш аёл бўлиб чиқади, кўнглимдан ўша алла

Йироқ юртда оқ рўмол хотинни кўрдим,
Онамми деб зор йиғладим

тарзида ўтади.

ЁР-ЁР

Бешинчи ҳикоя

Тоғамларнинг отлари Турдиали эди. Улар кичик (ўғайга ҳеч ўхшамас эдилар-да) бувимнинг ёлғиз фарзанди, бувамнинг биттаю-битта ўғиллари эдилар. Улар уруш бошланганда бўй йигит бўлиб, кузга қолмай фронтга кетганларича, қайтиб келмаганлар. Тоғамлардан иккитагина хат келган холос. Бу хатларнинг мазмуни эсимда йўқ, ўзи бувимнинг ёстиқлари тагида эзилиб, кўз ёшлари шўрида чириб битган бўлса ажаб эмас. Сўнг қорахат келган экан. Машъум хабарга бувам ҳам, бувим ҳам ишонишга ўзларини кўндириша олишмаган. Бировга айтишга бардошлари етмаган. Айтишса, гўё бу машъум хабар ҳақиқатга айланиб қоладигандек туюлган уларга. Лекин юзага чиқмаган фарзанд доғи тез орада бувамни йиқитган. Бувам бу аламни ўз қизлари — онамга ҳам энг охирги онларида айтиб кетганлар. Лекин бувим умидини узиб қўйишидан қўрқиб, «сен хабардорлигингни онанг билмасин» деган эканлар. Шундай қилиб, тоғамларга бувимлар ҳаммадан беркитиб йиғлар эканлар. Онам иниларининг кўкини ҳеч кимга айтмай, оталарининг азаси баҳонаси билан кийганлар. Ҳаммадан беркитиб руҳларга дуо-фотиҳа қилар, шунда ҳам умидларини узмас эдилар. Фотиҳаларини тирик бўлса, қайтиб келсин дея якунлар эдилар. Уруш тугади. Кўпчилик қайтмади. Тоғамлар ҳам... Бувим мени тоғамларга ўхшатар, шунинг учун менга алоҳида меҳр қўйган эдилар. Мен ҳам кўпинча улар билан бўлар эдим.

Урушдан кейин икки йил ўтгач, бувим бирдан оғир касал бўлиб қолдилар. Биз мумкин қадар ёнларида бўлдик. Бир кун уйимизга келиб, ҳовли, боғдаги зарур юмушларни қилиб, кеч кирганда йўлга тушдик. Бувимларникига хуфтонда етиб бордик. Ҳамма эшик очиқ, ҳовли ҳам, уйнинг ичи ҳам қоп-қоронғи, уйдан бувимнинг ёр-ёр айтган овозлари эшитилар эди.

Дарёга тош ташламанг, чўкар-кетар ёр-ёр,
Узоққа қиз узатманг, олар-кетар ёр-ёр.
Ҳовлисидан оқса ҳам, олтин ариқ ёр-ёр,
Узоққа қиз берганнинг ранги сариқ ёр-ёр.

Ора-орасида «Турдиали ёр-ёр, Турдиали ёр-ёр», деб қўшиб қўяр эдилар. Юракларимиз шув этиб кетди. Онам керосин лампани ёқдилар. Ўчоққа олов қаладик, ҳамон ёр-ёр тинмас эди.

Араванинг гўпчаги ларзон этди ёр-ёр,
Ёлғизгина боламни олди-кетди, ёр-ёр,
Узоққа қиз берган эдим, учди-кетди ёр-ёр,
Юрагимнинг торларини узди-кетди ёр-ёр.

— Ана, сизни айтяптилар, тезроқ кела қолсак бўлар экан, деб қақажонлик қилдим.

— Мени эмас, тоғангни айтяптилар, — дедилар онам, сўнг бувимнинг бош-кўзларини силаб. — Аба, нега ёр-ёр айтяпсиз? Мени танияпсизми? — деб сўрадилар. Шунда бечора бувим вой, Сайдинса, ҳали хабарингиз йўқми? Турдивойни йигирма тўртга кирганида энди уйлантиряпмиз-ку. Мен ҳам янги уйга кўчаман. Сиз ҳам ёр-ёр айтинг, ҳали замон келин келиб қолади дедилар. Бувим бошқа гапирмадилар. Фарзанд доғидан, ёлғизликдан фориғ қилгани келган ажал бечора онага орзудаги келин қиёфасида намоён бўлган экан, шекилли. Бувим ўлим олдидан ўзларини-ўзлари алдаётганмидилар ёки тақдир уларни юпатаётганмиди, ёки бу алдоқчи онни ягона фарзандидан айрилиб, ғарибликда жон таслим қилаётган онага табиат охирги инъом тарзида берганмиди, ҳамон билмайман.

Академик Мечниковнинг Гёте ҳаёти ҳақида мақоласи бор. Унда аёл гўзаллигининг шайдоси бўлган шоирнинг жон таслим қилиш дақиқалари ҳам баён этилган. Ўлим 83 ёшли даҳога қора тўр парда (вуал) ёпинган, қоп-қора қўнғироқ сочли, қора кўзлари чақнаб турган қизил юзли навқирон гўзал тарзида намоён бўлганини, шоир «қандай гўзал, қандай гўзал!» деб туриб кўз юмганини ўқиганимда ўша алдоқчи тўй, келин, бу дунёдан алам билан кетаётган абгор, бағри қон, кўзи гирён бувимнинг фарёд янглиғ ёр-ёри кўз олдимда яна қайта намоён бўлди. Чингиз Айтматовнинг «Соғинч»и қаҳрамони Чордон урушда ҳалок бўлган ўғли Султон Оқсойда яшайди, мени уйига чақирибди деганида у ўзини ўзи алдаётганмиди, ёки бу Худонинг неъмати — илоҳий онмиди?!

Менинг болалигим уруш вақтида ўтган, уруш жафосини тортаётган қариндошлар, таниш-билишларнинг фожиасини кўрганман. Оталари кетиб, мўлтираб, дийдираб қолган болалар билан бирга ўсганман, очлигини, ночорлигини татиганман, лекин бу хуфтонда эшитган ва кўрганим менинг учун энг оғир фожиа эди.

Болалигимдаги ёлғиз ўйинчоғимни олиб берган, навқирон тоғамнинг чимилдиқ кўрмай нобуд бўлганлари, эҳтимол кафансиз, қабрсиз, дафнсиз қаерлардадир қолганлари мудом ачитиб қўядиган бағримдаги урушдан қолган яранинг доғидир. Биз билан кетадиган бу доғ илоҳо, наслларимиз бағрига қўнмасин.

Сорахон ОТАМИРЗАЕВА

КУЛГУ КЎЗ ЁШИ КАБИ...

ШОИР РИЗО ТАВФИҚ ҲАҚИДА

Ҳурматли газетхонларни қардошларимиздан бўлган усмонли туркларнинг адабиёт намоёндалари билан таништириш мақсадида машҳур Абдулҳақ Ҳомид ижодидан баъзи намуналар ёзган эдим, бу «Миллий тикланиш»нинг 14 октябр 40 (121) сонида босилиб чиқди. Шу кичик мақолам устида адабиёт мухлислари ҳам ижобий фикр билдирдилар. Шунинг далдаси билан қўлимга қалам олдим ва турк адабиётида катта ўрин эгаллаган таниқли шоир Ризо Тавфиқ билан таништириш истаги туғилди.

Ризо Тавфиқ 1869 йилда Маҳамад Тавфиқ оиласида Истанбул шаҳрига яқин жойда туғилди. Отаси Маҳамад Тавфиқ билимли, файласуф табиат одам бўлиб, мансабдорлар доирасида билим тарқатиш ишларида мутасадди эди. Ўғлининг отини Али Ризо деб қўйди. Ризо Тавфиқнинг отаси арнавуд миллатидан, онаси эса, черкас аёли эдиким, буни шоирнинг ўзи қуйидаги мисрада англатади:

Бобом арнавудди, онам черкас.
Билмаян ворса, ўргансин ҳар кас.

Ёшлигида отаси билан кўп шаҳарларда (Туркияда) бўлди. Саёҳатлар ёш Ризонинг фикрини ўстирди. Ризо Тавфиқ тарбиясига отаси кўп аҳамият берди. Ризони «Сиюн» номли яҳудий мактабида ўқитди. Бу мактаб унинг фикрий тараққий этишига катта хизмат қилди. Яҳудий тилини мукаммал ўрганди. Ризо Тавфиқ арман мактабида ҳам ўқиб тил ўрганди.

Ризо Тавфиқ заковатли, истеъдодли, шўх йигит бўлиб ўсди. Турк, форс тилларида шеърлар машқ қила бошлади. Ҳофиз, Саъдий асарларини диққат-ла ўқиди, улардан илҳом олди.

Ризо Тавфиқ Истанбулда «Мулкия» мактабида таҳсил кўраркан, шоирлиги кучли намоён бўла бошлади. Истанбулда ёзган мақола, шеърлари билан танилди.

Ризо Тавфиқ уч йўналиш бўйича ишлади: Риёзиёт, Фалсафа. Шеър. Табиатан некбин бўлган Ризо Тавфиқ оқилона ўйлаб иш қиларди. Отда юришни севар эди. Ўқимишли бир аёл билан турмуш қурди. Лекин унга боғланиб қолмади. Унинг табиати қушдек ҳур, оҳудек озод яшашни истар эди. Бадантарбияга катта аҳамият берар эди. Ҳаётдаги кундалик табиат ўзгаришларини маънодор кузатар, оламдаги, жамиятдаги ўзгаришлар сир-асрорини билишни истар эди. Бу ўйлаш, маъно ахтариш шоирни фалсафий мушоҳадаларга етакларди. Бу қарашлари билан у алоҳида йўлдан борди.

Ризо Тавфиқнинг «Сфанкас» номли узун манзумаси «Маълумот» газетасида босилиб чиққач, уни устод Ражоийзода Акрам юқори баҳолади. Фикрат Ризо Тавфиқ ҳақида «Зако» номли манзума ёзган. Ризо Тавфиқнинг аруз ва ҳижо вазнларида ёзган шеърлари ҳар ерда мақталар ва ўрнак тариқасида ўқилар эди.

Ризо ўз даврида фақирларга раҳнамолик қилар, ёрдамини аямасди, ринд, машраб, қаландартабиат бир инсон эди.

Бу олам фонийда на мир ва на гадойиз,
Аълолара аъло нуриз, пастлара пастиз

— дейди у бир шеърида.

Румча, арманча, испанча, форсча, арабча, туркча, италянча, французча, инглизча каби тўққиз тилда ўқиш, ёзишни, сўзлашни эгаллаган қобилиятли шоир ҳориқулодда закоси билан фалсафа, адабиёт соҳасида илмий тадқиқот ишларига берилди. Ризо Тавфиқ даврининг қомусий билим эгаси эди. Лондонда тадқиқот ишлари олиб борди. Қимматли натижаларга эришди.

Уч қиз, икки ўғлини тарбиясида қайғуриб фалсафадан дорилфунунда дарс берар эди. Ҳаётда тўғри сўз эди, уни баъзилар хуш кўрмас эди. Ўзи бўғоз ичидаги Арновут қишлоғида яшарди. «Фалсафа дарслари», бундан ташқари Абдулҳақ Ҳомидга бағишлаб «Ҳомиднома» ва «Қомус фалсафа» асарларини ёзди.

Ризо Тавфиқ туркларнинг энг хассос, энг дақиқ шоири бўлиб унинг ҳаяжонли, гўзал шеърларини ўқиган сари ўқигингиз келади.

Учинг қушлар, учинг... бўрда вафо йўқ,
Ўйла оқар, оқар сувлар, ўйла ҳаво йўқ,
Фарёдима қарши акс-садо йўқ,
Бу ёнғин еринда сўуқ гул вордир!
Эй Ризо, қадаринг бошингдан ошқин,
Битиб туганмаюр алами ишқинг,
Санда дарё каби доимо тошқин,
Доимо чолқонир бир кўнгил вордир...

Бошқа бир тасаввуфона «Қаландар» шеърида қалбининг туғёнли ўртанишларини шундай ифода қилади:

Меърожанглатма эшак дагилам,
Билдигим қадарда малак дагилам!
Гуноҳкор инсонам, ўрдак дагилам,
Бу оғир гавдам-ла учомом хўжам!
Халқа кўрку берма валвала солиб
Дунё ва охират бу кўҳна қолиб!
Бан суфто дагилам жибамни олиб
Иморат, иморат кўчамам хўжам.
Ўлумдан кўрқарми тез ўлан кимса?
Чўкдан мазҳар ўлдим бан ҳақ нафса!
Бу дами сураркан, ажал чалирса,
Ишими бурокуб қочамам хўжам!
Шароби манъ этма, у дагул ҳунар.
Ошиқам, бодасиз пек бошим дўғар.
Кўнглимда муҳаббат оташи сўнар,
Узрим ворсада сув ичмам хўжам...

Ризо Тавфиқ файласуф шоир бўлганидан шеърларининг кўпи оламга ҳакимона қарашларни ифодалайди. У ҳаётнинг аччиқ-чучуклари, қувонч, масарратларини кўп кўрди ва буларнинг бирини бир сўз билан шундай англатди:

Кулдум, у кулуш бандадан азият
каби кечди.

Қодир НОРХЎЖАЕВ,
профессор

«ТИШЛАБКИ СОЧИНГ ЎРДИНГ...»

— Нега «тишлабки», бунинг маъноси нима? Шу ерда матн кўчирувчи адашган кўринади, «ташлабки» бўлса керак, — деди ўқувдошим.

— Йўқ, тўғри кўчирган, тишлаб ўради, мен кўрганман, — оҳиста жавоб қилдим.

— Қандай?

...Кўз олдимда болалик даврим, айвондаги устун ёнига устма-уст солинган кўрпачаларда, озода, оппоқ кўйлак устидан мовий ранг «ёқа астар» кийиб, устунга «ёғиннисини ташлаб» — суяниб, сочларини худди Навоий байтида ифодаланган ҳолатда ўриб ўтирган саксондан ошса ҳам юзидаги қизлик фариштаси кетмаган, оламнинг ошиғи-мурғак юрагим дунёнинг қизларига алишмаган раҳматли бувим гавдаланади.

Бувим ҳали унчалик оқ ораламаган, узун, қалин сочларини бир қўл бўйи тўғри ўрардилару, кейин келган жойдан тишлаб, қолган қисмини оҳиста давом эттирардилар. Мен бувимнинг айвонни тўлдириб ўтиришига, чеҳрасидаги вазминликка чайилган шиддатли ақл сувратларига, «қадимги одам» ифодасига мос, ҳамон чўкмаган «улли» савлатига қараб тўймасдим. Сочларини мақтаб қолсам, «э-эй, соч қолибдими, келинлигимда тўрт-беш тишлам келарди. Раҳматли қайнонам ҳар ойда бир марта тўпиғимдан ошганини устуннинг супасига қўйиб болта билан бир қариччалик чопардилар, ерга судралмасин деб. Ҳам сочнинг тўпиқдан ошгани ҳаром бўлади, болам» -дерди.

— Нега «чопарди», қирқиб-кесиб ташласа бўлмайдими? — сўрайман ажабланишлик қизиқсиниб.

— Сизлар нани биласизлар, қадимда соч кесиш — бу шаънига ҳар хил доғ туширган қиз-жувонлар учун жазо ҳисобланарди, шунақа жазо бор эди, номус ёмон бўлади, болам. Қизларнинг ҳусни камолини мақтаганда «фалон тишлам сочи бор» дейиларди. Ҳозиргиларнинг сочини садағаси кетай, маккани сочиндийн бир қарич, — деб қўярдилар кулимсираб.

...Ўқувдошим ачинишли ҳаяжонини яширолмади: Қара, биз нимадан айрилиб қолибмиз-а, беихтиёр байтни такрорлади:

Тишлабки сочинг ўрдунг, очқанда
паришон қил,
Офоқ саводинда жон ройиҳасин
бутрот...

Дилором ҚЎЗИЖОН ҚИЗИ

Ғайбия

КЎРИНМАС ОЛАМ ВАКИЛЛАРИ БОРМИ?

Муҳтарам «МТ» таҳририяти!

«Миллий тикланиш» газетасига самимий салом йўллаб, юртимиз равнақи йўлидаги хизматларингизда омадлар тилаб, бироз ғайриоддий кўринган ўз фикрларим билан ўртоқлашмоқчиман.

Ўзим Чуст туманида туғилганман. Ёшим ҳам қирқларга бориб қолди. Ўқитувчи бўлиб ишлайман. Шеърлар ёзаман, тасаввуф олами, экстрасенсорика ишларига қизиқаман. Менда шундай қобилият бўлса керак деган фикрдаман. Менинг кўринмас дунё, руҳият олами билан бевосита мулоқотим бўлгани учун кейинги уч йиллик ҳаётим жуда ибратлидир. Қуйидаги саволлар ҳаммани қизиқтиради, мен эса шу саволларнинг баъзиларига тўла, баъзиларига қисман жавоб топгандайман.

— Тасаввуф олами вакилларининг ҳикмати нима?

— Табиблар, бахшилар, руҳлар, «отахон-онахон»лар билан даволовчилар, фолбин, башоратчилар кимлар?

— Нима учун уларнинг номлари кўпинча бир бор машҳур бўлади-да, тезда одамларнинг ихлоси қайтади?

— Нима учун уларга одамларни даволаш қобилияти берилади?

— Нега ўзга сайёраликлар ерликлар билан ҳамкорлик қилишмайди?

Яқинда «Сирли олам» таҳририятига бориб, Ҳожиакбар ака Шайхов ва Соҳиба опалар билан суҳбатлашдим. Уларга ҳазил оҳангида: «Банда Худо билан гаплашиши мумкинми?» — десам, улар: «Йўқ!» — дейишди. Лекин матбуотда Евгений Березиковнинг «Коинотнинг Олий Руҳини кўрдим ва гаплашдим» деганини ўзим ўқиганман. Бунга нима дейсиз? Менга яна таҳририятимизга «Мен пайғамбарман. Менга осмондан китоб нозил қилинди» деб келаётганлар ҳам йўқ эмас, деб айтишди. Бундай даъволарга ким ҳам ишонарди дейсиз? Мен илм йўлини севаман, шу йўлни ҳақиқат йўли деб тушунаман.

Ҳозир фан-техника кучли ривожланиб одамлар турмуш тарзи ва жамиятлар тез ўзгаришга кирди.

Кўринмас олам билан боғланиш мумкинми?

Кўринмас олам вакилларининг одам болаларига намоён бўлиши ҳақиқатми?

Шулар тўғрисида ўйлаганда, нима сабаб қандай оқибатга олиб келади ва оқибатни қандай бартараф этиш кераклигини ўзим ақл, илм, ҳамда тажрибага таянган ҳолда топишим зарурлигини тушундим. Буни оптимал вариантни танлаш дейишса керак.

Биласизми, 1995 йил октябр ойи охирларида қўлларим ва бошим ўз-ўзидан ҳаракатлана бошлади. Бош ҳаракатларимда аллақандай тартиб, яъни 200 дан ортиқ шакл борлигини уқдим.

Вужудимдаги, тафаккуримдаги ҳар бир ўзгариш мен учун тамомила янгилик бўлиб, мени мутлақо ҳайратга солар эди. Бош ҳаракатларимда қандайдир ахборотлар берилаётганга ўхшарди. Бу ғалати ахборотларни менга номаълум мавжудотлар берар эди. Улар менинг фикрларимни бошқаришарди. Шу алфозда 2,5—3 ҳафта ўтгач, ҳаракатлар воситасида берилаётган фикрни уқа бошладим. Энди бош ҳаракатлари билан бирга менда ички забон пайдо бўлди. Ички забон мулоқот воситасига айланди. Туну-кун саволлар берила бошланди. Саволлар воқеа-ҳодисаларнинг моҳиятини англашга қаратилган бўлиб, диний, дунёвий ва фалсафий эди. Сўнг «топшириқлар» ҳам берила бошланди. Чунончи маълум бир жойга бориш айтилади: «Адирликда имловий белги чизамиз ва шомдан сўнг «Фотиҳа» сурасини ўқий бошлаймиз»... Шуниси аҳамиятлики, сурани мен эмас, «отахон»ларим ўқийдилар... Менга фикрларимни бошқараётган номаълум мавжудотлар «отахонлар», яъни ҳамма нарсани биладиган (улар билмайдиган ҳеч нарса йўқ!) бўлиб туюлади. Ҳозирги кунда кўринмас олам вужудимни, нутқимни, руҳиятимни тўла бошқармоқда. Мен ҳеч кимга маълум бўлмаган нарсалардан хабардор бўлаётганга, турли касалликлар ва иллатларни даволаш қобилиятига эга бўла бошлаганга ўхшайман. Ўз яқинларимнинг баъзи касалликларини даволаб бунга ишонч ҳосил қилдим. Мен ўзимдаги бу фавқулодда ўзгаришлардан ғоятда таажжубдаман. Нима қилай? Икки институтни битирганман. Ҳам инженер, ҳам ўқитувчиман. Энди, нима, медицина институтига кириб ўқишим керакми? Ахир, ўқимай даволаш мумкин эмасдир-ку. Менга маслаҳат беринг...

Ҳурмат билан
МАҲМУДОВ Саловат
Чуст

Сайдинг қўя бер, сайёд...

Сабо, етқур саломимни

ТАҲРИРИЯТДАН:

Бу хатни бошимизни қашиб ўқиб чиқдик. Унга жўялироқ жавоб топилгунча бир чеккага қўйиб туришга қарор бердик. Бир неча кундан сўнг ўрта ёшларга бориб қолган, юз тузилишлари ва гап-сўзларидан ақл ёғилиб турган, жуда озода кийинган бир зиёлинамо киши кириб келди. Ўзини таништирди. «Шоирман», деди. Мен: «Шоирман деманг. Шеърлар ёзаман», деб айтинг. Тўғри бўлади», дедим. У бошини лиқиллатиб рози бўлди. Қўлимга уч-тўртта шеърини узатди. «Ўқиб кўринг, илтимос», — деди. — Сизга хат ҳам ёзган эдим. Балки олмагандирсиз...» Шеър остига қўйилган имзога қарадим, бояги хатни шу киши ёзганлигини билдим. Шеърларини ўқидим. Билмадиму улар ўзга дунёдан келган кишининг шеърларига ўхшарди. У билан хат тўғрисида, шеърлар хусусида узоқ суҳбатлашдик. У ғаройиб-ғаройиб ҳодисаларни ҳикоя қилиб берди. Улар шунчалар ғаройиб эдики, сира одамнинг ишонгиси келмас, лекин бошқа бир томондан, ишонмасликнинг ҳам иложи йўқ эди. Худди қаршимда Эдгар По ёки Борхес, ё Мансур Халлож ўтириб, қиссалар ўқиб бераётгандек эди. У билан кейин яна бир неча бор узоқ-узоқ гаплашдик. Ундан менга ҳикоя қилганларини ёзиб беришни сўрадим. Кейинги келганида у яна бир даста шеърларини олдимга қўйди. «Энди анчагача кўриша олмаймиз. Деҳқончилик пайти бўлди. Мен кетяпман...» — деди.

Унинг хатини ўқидингиз. Шеърларига ҳам кўз ташланг. Балки мен янглишарман. Бироқ орамизда ғаройиб одамлар учраб туришини сиз, ахир инкор қилмассиз...

Инсонга қаердан нима келмасин, зарарга эмас, эзгуликка ярасин. Эзгуликка ярамаган хизмат-хизмат эмас, зотан...

УЛУҒБЕК ЮЛДУЗЛАРИ

Юлдуз учди — бир минг элликта.
Бир соатда кўрдим, санадим.
Тўлганим йўқ ҳали элликка,
Мен ҳам улуғ — тарихи қадим.

Юлдузми, қуш?
Бу — бир минг эллик.
Оқ йўл, карвон, эй, Али Қушчи.
Феруз... Осмон, юр, биз ҳам кетдик,
Бугундан мен, ё Али, қўшчи.

Улуғ сўзим!
Олти ой йиғлаб,
Ювиб тушай юлдуз доғларин
Минг эллик бир шоҳлигим илғаб,
Кезай самар — қандим боғларин.

Наъматакда ёш тўкар қумри
Йиғар лола тутиб пиёла.
Қизғалдоқдек инсоннинг умри,
Гулбаргидек доғли рисола.

Заррин-заррин тошади мақом,
Сўз қотишга айланмайди тил.
Мен оқаман бўлиб «Тошмақом»:
Бу хаёлга юз йилми, ўн йил —
Хў, эгилиб сув олар Ҳулкар...

ТАСАВВУФ

Бу хаёлга юз йилми, минг йил...
«Кўзасига сув олар Ҳулкар».
Сўз қотишга айланмайди тил,
Изларига тўкиб қайтар зар.

Ким хабардор ҳолу ройидан,
Билармикан кўзагар Хайём?
Яссавийнинг хоки пойидан.
Тумор қилдим май тотган айём.

Кўзачаки, гўзал — Нақшбанд.
Низо қилур Булбул Гулига.
Қаландарлар навога монанд
Бурилишар Халлож йўлига.

Олис манзил кўза — денгизим,
Бошим узра тўкилмай турар.
Насимийлар товони тилим,
Камалакнинг устида юрар.

Ҳаёт нима?
Оғуми, тарёк?
Камишзорда най чалар Фурқат
Шарбат ва май берар букри ток,
Интилганга заққум сўнг нусрат.
Қодирийни йиғлатган Кумуш —
Кумуш коса... солинган заҳар.
Ойбек дудуқ бўлиб тикилмиш,
Тўп наъматак чайқалган саҳар.

УМИД

Ишқ сатрлардан чиқолармикан?
Дил сабрлардан чиқолармикан?
Ул дийдор тоғдан-да юксакда,
Жон адирлардан чиқолармикан?

Туш — адирнинг ортидаги кўл.
Нурлар туташ юлдузлар мўл-мўл.
Олиб борар борса келмас йўл.
Хаёл абрлардан чиқолармикан?

Руҳ кезинар макон кенг саҳро,
Ҳолим кўриб учади заҳра.
Сароб мунча соҳир, тоҳира:
Кўз садрлардан чиқолармикан?

Ишқ маъноси нега даҳри дун?
Қироатим ҳикматлари рун.
Май сунаман ҳилолим учун,
Умр бадрлардан чиқолармикан?

Қисмат — сандиқ оқизган дарё.
Рақибмас, мен қамалган дунё.
Ким тўр солар, ё пирим, ҳа, ё...
Умид жабрлардан чиқолармикан?

Жон бир асир...
Йўл сатр-сатр.
Тун йўл юрсам етмоғим надир.
Юлдуз — чекич,
Дил — куйган патир,
«Қатр-кутр»лардан чиқолармикан?!

Саловат Маҳмуд

Миллий Тикланиш
Муассис: Миллий тикланиш демократик партияси

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАФУРОВ

Газета 136-рақам билан рўйхатдан ўтган.
Буюртма: Г —01086.
Сотувда нархи эркин.
Ҳажми 2 босма табоқ.
Саҳифаловчи: Холида Исломова
Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди.

Манзилимиз: Тошкент-83,
Матбуотчилар кўчаси — 32.
Телефон 133-50-18.
«Шарқ» нашриёт-матбаа консерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41-уй
Навбатчи —Бектемир ПИРНАФАСОВ